

צידה לדרך

אגודת מורי הדרך בישראל
גיליון חודש נובמבר 2018

עורך : ינאי עוזיאל

תוכן

3.....	כנס שנתי אגודת מורי הדרך 2018/19 - ובחירות למוסדות האגודה
4.....	תקציר הבהרה
4.....	הכנות לבחירות – ינואר 2019
6.....	הנדון: חוק התיירות 2018
6.....	גרסה מעודכנת ושונה 14.10.18
8.....	הים שהכזיב /נסים ביתן מו"ד
11.....	קיבוץ 100 שנים- מדוע דווקא בישראל? מאת מעוז חביב מורה דרך
17.....	אוליגרך בא לקיבוץ מעוז חביב
23.....	גיא בן הינום כתבה רותי יצחקי ריכטר ©
27.....	*ניהול משברים- תקלות בטיולי 4X4 Tour Guide Ioachim Meshel
31.....	"הצעד הראשון" – טיפים לשיווק- מאת : אלה פרסבורגר
33.....	יצאנו לחופשה - הגענו לסיני- מאת אילן מזאה מורה דרך
	עוברים על כביש 90? אל תפספסו עצירה במשק אורן – מושב נתיב הגדוד בבקעת
37.....	הירדן- מאת ינאי עוזיאל
39.....	פינת הבול - מגיש יעקב וידס
	עיר דוד - מאת החופרים לעת התיירים החפירות הארכיאולוגיות התפתחות
41.....	התיירות בעיר דוד במהלך השנים 1867-1948. מאת שחר שילה
67.....	אירוח בבתיים PLP- מאת יעל קורלנדר, ואדית לוי-נוימנד מו"ד
69.....	"הולכים" לטייל על גלגלים- מאת יוכי משל מו"ד

כנס שנתי אגודת מורי הדרך 2018/19 - ובחירות למוסדות האגודה

בהתאם לתקנון האגודה, אגודת מורי הדרך תקיים את הכנס השנתי שלה בראשית 2019, שיכלול כנס מקצועי ובחירות למוסדות האגודה.

להלן תקציר ההכנות לבחירות - לקריאה לחצו כאן-
<http://trailer.webview.net/Links/0XFDDDB0AB4CC7162B18376FB2CBAE0C9490870C6CD4C6FA71505DE4256439AD812F474D8B7C17A001DD08CDF17E9ECE7223992B99E9BACDBF2E78E93384427CA2C9984675BDDB0AF1B.htm>>

אנא ודאו שחברותכם בתוקף. לחידוש חברותכם באגודה, לחצו
 כאן-
<http://trailer.webview.net/Links/0XAEE27ED786D92C971A4A8769DA736BB6D33FF70CE7AF0DE5391B5D10F4497067DCD1B74CE354E2DED08CDF17E9ECE7223992B99E9BACDBF2E78E93384427CA2C9984675BDDB0AF1B.htm>>

תקציר הבהרה

הכנות לבחירות – ינואר 2019

למורי הדרך חברי האגודה !

אנו מפרסמים תקציר ממוקד מתוך תקנון האגודה, לקראת הבחירות שיערכו בינואר 2019.

1. שם : אגודת מורי הדרך בישראל

כתובת : רח' תוצרת הארץ 1 בית קליפורניה תל – אביב.

2. תנאי קבלת חבר לאגודה :

א. בעל רישיון מורה דרך מוסמך ותקף. (לשלוח סריקה)

ב. חתם על בקשה להצטרף כחבר באגודה.

ג. ימלא טופס מוכן עפ"י המופיע בקישור, מצ"ב.

ד. המזכירות תדון בבקשה ותקבל החלטה, לגבי המבקש להצטרף.

** מו"ד חדש, בעל רישיון עד שנה שיצטרף לאגודה, ישלם דמי חבר לשנה אחת מלאה ויהיה חבר אגודה שנתיים.

3. מוסדות האגודה :

א. האסיפה הכללית: כלל חברי האגודה שהם חברים בפועל.

ב. המועצה: 21 חברים הנבחרים בבחירות (מ -1 עד 21)

ג. יו"ר האגודה: נבחר על ידי חברי המועצה בלבד.

ד. המזכירות: יו"ר ועוד 6 חברים הנבחרים על ידי המועצה.

4. בחירות כלליות למועצה הארצית –

הודעה פומבית 90 יום למועד הבחירות.

5. כשירות לבחור ולהיבחר למוסדות האגודה – הזכות לבחור נתונה לכל חבר אגודה ששילם חובותיו לאגודה ומופיע בפנקס הבוחרים.

חבר אגודה המעוניין להציג מועמדות להיבחר חייב להיות:

א. חבר אגודה לפחות 4 חודשים קודם מועד הבחירות.

ב. שילם חובותיו, לא פקעה חברותו, ונכלל בפנקס הבוחרים.

לא יבחר ולא יכהן למוסדות האגודה מורה דרך הנותן שירותים בשכר לאגודה.

6. תפקידים וסמכויות

המועצה תפעל להגשמת: "חזון האגודה ומטרותיה". תתווה את המדיניות ואת קווי הפעולה למוסדות האגודה וממלאי התפקידים.

המועצה: תתכנס לישיבה אחת לרבעון. (4 פעמים בשנה, בתאריכים שיקבעו מראש).

המזכירות: תתכנס אחת לחודש, עפ"י תאריך שיקבע מראש.

ההחלטות – יתקבלו ברוב רגיל של הנכחים בישיבה. (בהצבעה)

וועדת האתיקה – תפקידה לדון בתלונה כלפי חבר אגודה, אשר תוגש על ידי חבר אגודה או גורם אחר חיצוני, על הפרת כללי האתיקה של מורי הדרך בישראל.

- חובה לענוד את רישיון מורה הדרך בהיות מורה הדרך בתפקיד.

- הופעה חיצונית מסודרת, נקייה ולבוש הולם של מורה הדרך בתפקיד.

- חובה על מורה הדרך להקפיד על תוכנית הסיור שקיבל מהסוכן המזמין

ולבצע אותה בשלמותה. כל שינוי יעשה באישור הגוף המזמין ובהסכמתו.

וועדת ביקורת – הוועדה תמנה עד 3 חברים, שיבחרו בנפרד בבחירות על ידי האסיפה.

תפקידה: תנהל ביקורת ובדיקה תקופתית בתהליכי התנהלות האגודה ותדווח למועצה. הדו"ח לא יפורסם עד הגשתו לאסיפה.

במידה וועדת הביקורת לא תהיה במספר חברים מלא, ניתן להעביר את הביקורת לרו"ח חיצוני, שיגיש לאסיפה דו"ח מוסמך, על פי חוקי רשם העמותות.

** חברי וועדת ביקורת ישתדלו להיות נוכחים בישיבות המועצה והמזכירות.

דמי חבר באגודה -

המזכירות תקבע מידי פעם את גובה דמי החברות השנתיים, ועל סכומי ההוצאות המיוחדות שיוטלו על החברים. לדוגמא : דמי השתתפות בסיורי חשיפה.

** חבר ששילם דמי חברות לשנה יהיה חבר עד סוף שנת החברות.

*** דמי חברות לשנה באגודה 460 ₪ . (38 ₪ לחודש, 1.5 ₪ ליום).

בברכה,

יו"ר אגודת מורי הדרך והנהלת האגודה.

14.10.18

לכבוד:

ח"כ איתן כבל

יו"ר וועדת הכלכלה

כנסת ישראל.

הנדון: חוק התיירות 2018

גרסה מעודכנת ושונה 14.10.18

א.נ.

בוקר טוב ומושב כנסת מוצלח לכולנו.

בתאריך 14.10.18 עלה תזכיר חוק התיירות 2018 חדש, שונה ומפתיע מהתזכיר הקודם שהיה באתר וועדת הכלכלה.

הנוסח החדש גרוע מהנוסח הקודם, זאת בניגוד לכל ההסכמות אשר הגענו אליהן עם משרד התיירות. השינויים נעשו באופן שלא אפשר לאגודת מורי הדרך ועוד גורמי תיירות להכין נייר עמדה לגרסה זו.

החוק המוצע בא להנציח עיוות בו משרד ממשלתי לא מסוגל לאכוף את החוק עליו הוא מופקד ולכן מעדיף להכשיר את השרץ ולהפוך פעילות עבריינית לחוקית.

1. עלות מורה דרך במסגרת טיול מבחינה כלכלית היא תמיד החוליה החלשה והזולה ביותר. התנהלות משרד התיירות במסגרת החוק הקיים יצרה כל השנים עיוותים אשר אפשרו לסוכנים לפעול באופן בריוני בניגוד מוחלט לחוק.
2. כל שאלה הנוגעת לאופי האכיפה מול הקבוצות מיותרת לחלוטין, זאת משום שהאכיפה חייבת להתבצע באתרים עצמם. כאשר עומד מדריך מול קבוצה ומסביר – זה כבר לא טיול משפחתי.
3. החוק מפלה באופן בוטה בין 2 קבוצות תיירים :

הראשונה: בה למדינה יש אינטרס שתקבל מוצר תיירות מעולה ולכן טורחת לבסס אותו בעשרות תקנות ומגבלות. (להלן תיירות נכנסת).

השנייה: בה למדינה לא אכפת ממנה, לא אכפת לה אם המוצר שנרכש במיטב הכסף יהיה מוצר קלוקל. להיפך. המדינה מסירה כל מגבלה ותקנה ומאפשרת לכל אחד (חאפר) להשתתף ב"חגיגה" הזו על חשבון הציבור. (להלן תיירות פנים).

מדוע אזרחי המדינה לא זכאים לאותה הגנה ותשומת לב שנותנת המדינה לאזרחים זרים שרק חולפים בה?

4. "**רועה רוחני**" עוד המצאה ישראלית ייחודית. אם עד היום התרפסה מדינת ישראל

בפני הכס הקדוש, הרי שהיום בא משרד התיירות והופך התרפסות זו לפסקה בספר החוקים של המדינה היהודית, ועוד פותח את הפרצה הזו בפני כל דת ועוֹכר ישראל,

באופן חופשי וגורף, באמצעות התיקון החדש. אם עד היום "טבלנו והשרץ בידינו", עכשיו המשרד מכשיר, שלא לומר מקדש אותו, ולא משנה אם השרץ נוצרי, מוסלמי, או אולי בודהיסטי. "בואו כולם אלינו, אצלנו כולם קדושים וזוכים לחסינות."

אגודת מורי הדרך רואה בחוק התיירות המוצע פגיעה קשה בציבור הישראלי, באתרי התיירות בפריפריה, במקצוע מורי הדרך ובפרנסתם של 7000 משפחות המתפרנסות ממקצוע מיוחד וייחודי זה.

בקשתנו מחברי הוועדה לדחות הצעה זו ולבקש ממשרד התיירות ושר התיירות להגיש הצעה טובה ונכונה יותר.

בברכה

בני כפיר יו"ר האגודה

והנהלת אגודת מורי הדרך בישראל.

העתק: חברי ועדת הכלכלה

הים שהכזיב /נסים ביתן מו"ד

נתחיל בתצפית על גשר הרכבת שמעל נחל נעמן בדרום עכו. גשר הדומה לו פוצץ ב"ליל הגשרים". ניסע על כביש 4 לכיוון צפון, קצת אחרי תחנת הדלק "אלון" של קיבוץ גשר הזיו, ניסע על גשר הכביש ונחנה בצמוד ליד ליד"ד. ניכנס פנימה ונשמע על האירועים הדרמטיים במקום מה"מסבירן" שהציב במקום חברי, אבי זעירא איש קצרין שברמת הגולן. נקרא ונדבר על הכתובות המצויות בבית העלמין. נראה 13 מצבות שמתחתם אין גופות. שרידי הגופות נקברו בקבר אחים במרכז האתר. נמשיך מעט מזרחה ודרומה, ונעמוד מתחת לגשר המסילה שכיום לא עוברות עליו רכבות.

בנקודה זו נורה לוחם הפלמ"ח מה שגרם לפיצוץ מטעני החבלה ולהרג נורא של 13 לוחמי הפלמ"ח, בנוסף ליחידים ויץ שנהרג ליפני כן, וביחד נפלו לא רחוק מהים ארבעה עשר מטובי בחורינו.

נמשיך מערבה בצמוד לנחל אכזיב, ומתחת לגשר הכביש נראה בעיני רוחנו את הנוטרים

הבריטיים יורים על בחורינו. נסיים במערב, במפגש הים והנחל ונוכל לשכשך את רגלינו במים הקרירים, תוך התייחדות עם זכר

בחורי הפלמ"ח שהגיעו עד הלום, אך לא זכו ליהנות מהים שהכזיב.

השלם מתחת לגשר הרכבת מסביר הכל

"ליל הגשרים" התחולל בלילה שבין 16 ל-17 ביוני 1946.

בלילה ההוא הותקפו בו זמנית 11 גשרים, תשעה מהם

פוצצו ואחד מהם, גשר דמיה שמעל הירדן נפגע באופן משמעותי. מבצע זה ניתק את ארץ ישראל משכנותיה והביא לנזק כבד לנתיבי האספקה של השלטון המנדטורי. היתה זו תגובה ל"ספר הלבן" שהגביל את מספר העולים היהודיים לארץ ישראל. המסר פשוט: אתם

הבריטים לא מאפשרים ליהודים לעלות ארצה, אנו לא נאפשר לכם לנוע לארצות אחרות.

פיצוץ גשר א-זיב הוא גשר אכזיב נערך במסגרת "ליל הגשרים" ובמהלכו התכוונו לפוצץ את גשר הרכבת מעל נחל כזיב. שוטר בריטי ממוצא ערבי ירה על חבלן הפלמ"ח, וכתוצאה מכך נהרגו 13 לוחמים שהשתתפו בפעולה. קודם לכן נהרג לוחם הפלמ"ח יחיעם ויץ, תוך הסתערות.

הפעולה כאן הוטלה על יחידה של 44 לוחמים מהגדוד הראשון של הפלמ"ח.

משימתם: להרוס את גשר רכבת וגשר

כביש המובילים לגבול לבנון. מפקד

היחידה היה נחמיה שיין, בנו היחיד

של אליעזר שיין, ואליהם

הצטרף יחיעם ויץ כמשקיף מטעם

מטה הפלמ"ח.

הלוחמים יצאו מקיבוץ מצובה.

הלילה היה בהיר והלוחמים

שהתקרב לגשר הרכבת נתגלו על ידי

הנוטרים הערבים שפתחו באש והזעיקו עזרה ברקטות. לפקודת המפקד

נחמיה שיין הסתערה היחידה תחת חיפוי אש ותפסה עמדות בסמוך

לגשר הרכבת. בהסתערות נפגע יחיעם ויץ בחזהו ונפל. הוא נקבר בירושלים.

כאשר החבלנים היו עסוקים בהצמדת מטעני חומר הנפץ לגשר הרכבת פגע קליע

רובה או רקטת תאורה בחומר הנפץ ואירעה התפוצצות אדירה. 13 לוחמים ובהם

מפקד הפעולה נהרגו במקום ואחדים נפצעו. גשר הרכבת נהרס בפיצוץ. גשר הכביש

והוא היה היחיד שנותר על כנו מבין הגשרים שהותקפו באותו לילה.

הלוחמים והפצועים בפיקודו של אחד ממפקדי החוליות, יהונתן דותן, נסוגו לקיבוץ

מצובה, שם טופלו הפצועים.

שרידי הלוחמים נקברו בבית הקברות בחיפה ובקיבוץ מצובה. שנים רבות

דבר הקבורה לא היה ידוע לציבור ונפוצו שמועות כי חלק מהלוחמים נפלו

בשבי הבריטים. התעוררו תקוות כי חלק מהם ברחו להרים ויחזרו בקרוב.

בשנת 1953 נחנכה בסמוך לגשר אנדרטת **יד לי"ד** שתוכננה על ידי

האדריכל אשר חירם. האנדרטה עוצבה ככיכר אבן ונכתב עליה סיפור

הקרב שנוסח על ידי הסופר ס. יזהר. המשפחות השכולות לא הסתפקו

באנדרטה ודרשו להעביר את שרידי בניהם לקבורה במקום. ביי"ז

בסיוון תשכ"ח 11 ביוני 1968 לאחר מאבק ציבורי ארוך הובאו השרידים

יד לי"ד

לקבורה במקום נפילתם ליד גשר מסילת הרכבת, מתחת לאנדרטת **יד לי"ד**. האתר תוכנן מחדש על ידי האדריכל אריה פטרן ונוסף מעגל חיצוני מסביב לאנדרטה שכולל מצבות צבאיות עם שמות החללים. כעבור שנים התברר כי גם בקיבוץ מצובה יש שרידי גופות והן הובאו לקבורה באותו מקום בכ"ט בחשוון, 2003. ואגב הגשר בדרום עכו פוצץ ב-1948 ללא קשר לליל הגשרים.

קיבוץ 100 שנים - מדוע דווקא בישראל? מאת מעוז חביב מורה דרך

בנסיעתך במרחבי הארץ ה"קטנה-גדולה" הזו, יכולת לראות מבעד לחלונות המכונית או האוטובוס עד כמה מהווים הקיבוצים חלק בלתי נפרד מנוף המדינה.

מצפון עד דרום, מעמק להר, מנוף ירוק ופורה ועד למדבר שומם וצחיח, בכל אתר ואתר אליו יובילו אותך כבישי הארץ – שם תמצא את הקיבוצים.

וודאי יהיו בהם שונים זה מזה. וודאי הבחנת בגדולים – ובקטנים יותר. בקיבוצים טבולים בירק, כמו גן עדן קטן, עד שבקושי ניתן להבחין בגגות הבתים שבהם בינות לנוף העצים הסבוך שם, לעומת כאלה בהם בקושי ניתן להבחין בכתמים ירוקים בינות לבתים הקטנים, אדומי או שטוחי הגגות, ואדמת המדבר הצחיחה המקיפה אותם. כבר ממבט ראשון זה יכולת וודאי להבחין שיש וותיקים ויש צעירים. כלומר, שהיצירה הזו איננה סיפור עבר בלבד, אלא יצירה תוססת ומתחדשת, כזו המתמודדת אמנם עם אתגרים ומשברים ולמרות הקשיים יכולה להם.

לא קשה להבחין אימתי מדובר בקיבוץ ואימתי בצורת התיישבות אחרת. כמעט תמיד ניתן להבחין בשדות המעובדים המקיפים את נקודת הישוב, והללו אינם מחולקים למשבצות קטנות, משפחתיות, אלא למשבצות גדולות או שטחים גדולים יותר, השייכים ומעובדים על ידי הקהילה כולה. שטחים משפחתיים קטנים לא תמצא בה כלל ובכך שונה היא מכל צורת התיישבות אחרת בארץ, ובעצם – בעולם, מלבד אולי יוצאים מן הכלל – בודדים. (נאמר – שטחים גדולים תמצא גם בחוות חקלאיות ברחבי העולם, אך הללו שייכות לכל היותר למשפחה אחת מרחבת ולא לקהילה שלימה, או לחלופין ניתן למצוא כמוהם בקולחוזים ברוסיה.

ובכן – מדוע דווקא בארץ הזאת מכל ארצות העולם?

למה דווקא כאן צמחה והתפתחה היצירה השונה, המוזרה הזו, מכל מקום אחר בעולם? למה דווקא כאן היא נעשתה לחלק אינטגרלי ממציאות הקיום של מדינה

שלימה? ומדוע כאשר היא נעשתה לנדבך כה בסיסי במדינה, נותרה היא מוצר יהודי טהור ולא התפשטה והשפיעה גם על המגזרים האחרים כגון – הערבים, הדרוזים, המוסלמים והנוצרים?

ועוד! אם זו יצירה מוצלחת, מדוע לא התפשטה למדינות מעבר לימים?

ואם איננה כזו, הכיצד זה הקיבוץ כאן חי וקיים כבר מראשית המאה העשרים ומסרב לרדת מן הבמה למרות שינויי העיתים והמציאות השונה כל כך למשל, מאה שנה לאחר הקמתו?

האם קשור הדבר למורשת היהודית?

האם ניתן לקשרו למורשת התנ"ך? לנביאים ולנבואה?

האם קשורה הורתו בעיקרי הדת היהודית ואם כן, האם מהווה הקיבוץ צורה מסוימת להגשמת עקרונותיה וחזונה?

האם הקיבוץ איננו אלא בבואה להתחדשות חיי העם במולדתו ההיסטורית?

אכן, שלל שאלות נכבדות...

כדי לנסות להשיב על מקצתן נקדים ונקבע קביעה בסיסית שייתכן ותעזור למקד את התשובות במרחב ובזמן:

רוצים אנו לקבוע עד כמה שהיפותזות ניתנות להתקבל כקביעה נחרצת, שלו לא היה קיים כיום מוסד כמו הקיבוץ במדינה, ולו אבו אנשים להקימו בה כיום, משוכנעים אנו שהצלחתם לא הייתה מגעת רחוק יותר מהצלחתם של הביטניקים – "ילדי הפרחים" באמריקה, שניסו להקים בשנות השבעים את הקומונות השיתופיות שלהם, או דומיהם שהקימו קומונות שיתופיות לסוגיהן בארצות רבות על פני הגלובוס, כמו אנגליה וצרפת, אוסטרליה וניו-זילנד, ארגנטינה וברזיל. כלומר, כשם

שוודאי לא שמעתם על הקומונות באותן ארצות או באחרות, כך לא הייתם רואים ושומעים על קומונות כאן.

בכך חוזרים אנו שוב לשאלת המפתח – אז מדוע דווקא כאן? ולמה דווקא כאן זה הצליח?

התשובה מפנה אותנו לזמן ותקופה מסוימים מאוד בהיסטוריה שלנו, שבהם ניתן היה ליצור את היצירה הזו, עקב סיבות ונסיבות מיוחדות, שאינן שבות וחוזרות על עצמן, ממש כשם שההיסטוריה כולה איננה חוזרת.

וודאי זוכרים אתם מלימודיכם שהמאה ה-19, שבה הייתה עדיין אירופה ערש הציוויליזציה המודרנית בעולם, הייתה מאה של שבירה וניתוח מסדים של מסורת ושלטון העבר. מאה של יצירת נדבכים לעולם מתחדש, משתנה. שעל כן מדברים אנו על "אביב העמים", על "עידן הלאומיות". על היווצרות המדינה המודרנית ועל צמיחת אזרח שנעשה למשתתף פעיל ומשפיע בחיי מדינתו.

ודאי שהטלטלה שטלטלה את אוכלוסיית העולם המתחדש, לא יכלה לפסוח על בני העם היהודי, שמזה 1800 שנה, מאז גלה רובו מארצו בעקבות מרידותיו העקובות מדם באימפריה הרומית האדירה, פזור היה בין "שבעים אומה ולשון".

צעירי העם היהודי באירופה התעוררו וחיפשו את הדרך להשתלב ולמצוא מקום של כבוד לעמם בארצותיהם, בתוך וכחלק מהנחשול הלאומי הגואה – מחד, וכחלק מהתנועות לשוויון בין בני האדם, התנועות הסוציאליסטיות – מאידך. אך ראשית המאה העשרים ובעיקר מהפיכת הנפל ברוסיה בשנת 1905, טפחה על פניהם ועל תקוותיהם בגסות ובאכזריות. הפרעות, הפוגרומים והגירושים בקהילות היהודיות הגדולות במזרח אירופה ובעיקר ברוסיה הצארית, גרמו לקבוצות צעירים יהודיים, מלאי אמונה בערכי השוויון והשיתוף שבין בני אנוש, וחדורי הכרה שלא יעלה עוד

ביכולתם לדחוף ולעורר רבים להגשמת ערכים אלו במולדתם, להתפכח מחלומותיהם על בניית חברה שוויונית לכל בארצותיהם.

כנגד זאת, נדחפו רבים מהם להכרה בסינתזה הבלתי נמנעת לגביהם של ציונות וסוציאליזם גם יחד. כלומר, אם לא עלה בידם לעורר להגשמת ערכי השוויון והשיתוף בארצותיהם, כי אז יצטרפו הם לתנועה הציונית הצומחת, זו המתעתדת לפתור את בעיות העם היהודי על ידי חזרתו ויישובו במולדתו ההיסטורית, וינסו לבנות שם, בארץ הישנה-חדשה, את המודל השוויוני המיוחל.

קבוצת חלוצי "הקומונה החדרתית" – מקימי דגניה. מקור – כאן על פני אדמה,

מוקי צור.

היה זה שילוב של אירועים באופן חד פעמי. מעין – נשיקה של ההיסטוריה, שדחפה אלפי צעירים חסרי מנוח, חדורי אמונה, התלהבות, חזון ורצון, גלים גלים, לעבר מולדת נכספת, כדי להתחיל במפעל שכל מה שידעו עליו הוא, שזו משאת נפשם וחלומם. כיצד להפוך את החלום למציאות? מה תהא המציאות בה יתקלו בבואם לאותה ארץ, וכיצד יינתנו בידיהם הכלים והאמצעים לשאת את המשא? את זאת – לא ידעו.

הם גם לא ידעו כיצד מתרגמים אידיאות מופשטות של חיי שוויון ושיתוף בין אנשים לחיי יום יום קשים ומתסכלים בארץ זנוחה ושוממת.

השאלות היו אפוא רבות ותשובות לא היו באמתחתם. מה שכן היה עימם לא הסתכם באמצעים, ברכוש או בממון, אפילו לא בתוכנית מוגדרת. אבל הם נשאו עימם להט נעורים, אמונה בלתי נדלית ורצון אדיר – להצליח.

- האם תרמה המורשת התנ"כית לרצונם האדיר לשנות סדרי עולם? ייתכן, אך ודאי וודאי שלא הייתה גורם ישיר לכך.

- האם תרמו לכך עקרונות הדת היהודית? מבחינת הגישה האנושית ודאי, אך צעירים אלו, מהפכנים חדורי להט מהפכני, דחו בשתי ידיים את מורשת העבר כמי שגרמה לכל תחלואי עמם בגולה, התרחקו ממנה כמו מאש, וכל קשר אליה נראה להם פסול ודוחה מעיקרו.

- האם היה זה אפוא הרצון להגשמת ערכי הסוציאליזם בלבד? אפילו על כך אין אנו רשאים לענות בהן, משום שלו זו בלבד הייתה התשובה, כי אז יש לשער לא הייתה ההצלחה בישראל גדולה מ"ההצלחה" בארצות אירופה האחרות באותה התקופה.

שעל כן אומרים אנו, היה זה שילוב חד פעמי של אירועים והתרחשויות שליוו את המפעל הציוני, שבנה גשר, שהציב בסיס, שיצר סיטואציה מסוג אלו המזדמנות לו לעם רק פעמים ספורות בהיסטוריה – אולי פעם אחת בלבד.

וכך, מקצת מאותם צעירים חדורי הכרה שהעמיסו על שכמם את החזון האדיר הזה, הצליחו במאמצים על אנושיים, להפוך אותו אט אט תוך תלאות מרובות למציאות חיים שנעשתה לחלק בלתי נפרד מן הארץ הזאת כיום. שעל כן קם הקיבוץ כאן ולא בשום מקום אחר, ואפילו שאפו מקימיו שבשורתו תהדהד בכל קצווי עולם – נותר הוא מפעל ישראלי בלבד.

דגניה בראשיתה. מקור - וויקיפדיה

אוליגרך בא לקיבוץ מעוז חביב

הטלפון היה שגרתי.

- אתה הוא העורך סיורים בקיבוץ?
- אכן.
- אפשר להגיע אליכם לסיור ביום שני הקרוב?
- אפשר – אני עונה וממשיך – בכמה אנשים מדובר ומהיכן?
- כנראה ששה אנשים, מרוסיה.
- והשפה?
- אתה מדבר אנגלית?
- וודאי.
- אז אפשר באנגלית.
- מבוגרים? ילדים?
- ככל הנראה ארבעה מבוגרים ושני ילדים. ויתכן... אולי חמישה מבוגרים ושלושה ילדים. ואולי עוד – תלוי כמה יחליטו להצטרף.
- טוב. עלי לדעת כדי להכין עבורם את המקום – אני מבהיר.
- אשתדל לדווח מראש.
- והשעה? – אני ממשיך ושואל.
- ככה, לקראת הצהריים.
- הייתי מציע, אם יורשה לי שיגיעו בשעות הבוקר, באם התוכנית היא לבקר דווקא אצלנו והביקור איננו תלוי בביקורים באתרים נוספים. בצהריים בתקופת השנה הזו חם מאוד, ועדיף לצאת לסיור בקיבוץ לפני החום הגדול. אגב, האם מדובר ברוסים מהארץ או ברוסים מרוסיה?
- אוה. רוסים רוסים. רוסים ממוסקבה. אשתדל אפוא להגיע בעשר. חוץ מזה אגיע מחר לבדוק את השטח. תוכל להדריך אותי?
- לבדוק? מה יש לבדוק?
- טוב. אני רוצה לדעת בדיוק לאן אני מביא אותם...
- מה זאת אומרת לאן? – אני מתפלא. – לקיבוץ. הרי זה מה שביקשת.
- כן. נכון. אבל בכל זאת. אינני שולח אנשים למקום שאינני יודע בדיוק מה מחכה להם בו...

- ומה באמת תפקידך בכוח? – אני שואל כאשר אני מבין בכל רגע יותר ויותר שלא מדובר כאן בביקור רגיל, ככל ביקור אחר.
- אני המארגן, כלומר המארגן... ואמור לדאוג שהכול יהיה טיפ טופ.
- ומתי תגיע?
- אשתדל בעשר.

למחרת, לא הגיע הבחור לא בעשר, לא באחת עשרה ולא בכלל. כשהצלחתי לתפוס אותו לבסוף בטלפון, לא טרח להתנצל ואמר: לא יצא לי היום. אגיע אחרי השבת, ביום ראשון, יום לפני הביקור.

- או קיי. אחכה לך בראשון – אמרתי, עדיין תוהה על נחיצות הביקור המקדים הזה. – "אבל" – הוספתי – אם אינך מגיע נא הודע לי מראש.
- ואכן, ביום ראשון, יום טרם הביקור, הגיע "המארגן", "אמרגן" הביקור הצפוי. לא היה זה אלא בחור צעיר, נמרץ, בעל פתיל קשב קצר שמכשיר הפלפון תקוע לו באזנו כמעט בלא הפסק והוא יורה הוראות בצרורות לכל הנמצא מעברו השני של ה"קו". לראשו – חבש כיפה שחורה, כמעט בלתי נראית, וכולו מביע נמרצות חסרת סבלות.
- משהגיע הכנסתיו לביתי, הצבעתי על מקום האירוח והסברתי כיצד והיכן אקבלם ומה אציג בפניהם בבית טרם צאתנו לסיור המודרך בקיבוץ. הבחור, מסתבר לא היה מרוצה ממש.

- וכאן הם ישבו? – הצביע כמעט בזלזול על ה"סלון" הקיבוצי צר המידות.
- ומה הבעיה. אמרת ששה – שבעה מבקרים, האין כאן מקום בשפע וברחבות.
- טוב. אינני בטוח שמדובר במספר הזה... – פלט.
- כלומר? – התפלאתי.
- יתכן שיהיו שבעה, שמונה מבוגרים וחמישה, שישה ילדים ועוד שניים, שלושה מלווים...
- אהה. זה לא בדיוק מה שאמרת...
- אני יודע. קשה לדעת אתם. יכול להיות שפחות ויכול להיות שיותר...
- או קיי. אסתדר גם עם זה – אמרתי, והתחלתי לתכנן בראשי את אופן הישיבה בסלון.

- שמע – אמר לי האמרגן – בחוץ, על הדשא, בצל העץ, כמו שראיתי עכשיו, זה נראה לי הרבה יותר. ככה זה יהיה יותר קיבוצי, לא?
  - אולי – פלטתי, מבין יותר ויותר עם מי ועם מה יש לי עסק – אבל כאן, בבית, אספר להם את סיפור הקיבוץ מראשיתו ועד היום כשהם צופים במצגת מרתקת ובחוץ זה לא ניתן.
  - טוב – חכך בדעתו – אז מה שאבקש הוא שתארגן בחוץ שולחן וכסאות. אני אדאג לכיבוד. יגיעו. יתכבדו בצל העץ בחוץ ואז תכניס אותם הביתה להסבר.
- הסכמתי ושוב תהיתי מדוע נחוצה לו לבחור כל ההתארגנות הכפולה והמכופלת הזו והכיכד הוא מארגן ביקור לקבוצה שהיקפה איננו ברור וידוע לו.
- תוכל לומר לי מהי בדיוק המשפחה או הקבוצה הזו שאתה מביא לכאן? – שאלתי.
- הבחור נעץ בי מבט כמו תוהה על תמימותי ובורותי.
- שמע – הוא אומר – מדובר באוליגרד. אוליגרד רוסי. אני מקווה שידוע לך מה זה אוליגרד. הוא אחד ה"מליינים" הגדולים ברוסיה. אז מדובר בו, במשפחתו ובאלה שנספחו לביקור שלו בישראל. אז זה הוא ואשתו ואחיו ואשתו וילדיהם ואינני יודע מי עוד יצטרף אליהם, וגם במורה לאנגלית של הילדים... זה לא סתם ביקור. תבין. זה ביקור של אוליגרד...
- הבנתי. כלומר, חשבתי שאני מבין. מה שהיה ברור לי עתה לחלוטין, שהבחור מוכן להוריד עבור המבקרים הללו את הירח והכוכבים מהשמיים ובלבד שיהיו מרוצים.
- ומה מביא אותם לקיבוץ? – הוספתי ושאלתי.
  - מה זאת אומרת? הוא ביקש לראות קיבוץ. שמע על הקיבוצים ורוצה לבקר באחד מהם. אז אם הוא מבקש, הוא מקבל. מה לא ברור כאן?
- יצאנו מהבית כדי לערוך את הסיור המקדים.
- אתה לוקח אותם לרפת, הלא כן? – שאל מיד. – הבנתי שיש לכם כאן רפת גדולה.
  - בוודאי שאקח אותם לרפת אם יהיו מעוניינים - הבהרתי – אבל כדאי לזכור שלפני הרפת הקיבוץ הוא קהילה של בני אדם, לא של פרות בלבד וכדאי

- ראשית לכל לראות איך הללו חיים כאן. – התחלתי לחוש שגם סבלנותי מתחילה לעמוד למבחן. – נראה ראשית היכן וכיצד גרות המשפחות בקיבוץ. נציץ לאזור החינוך של הגיל הרך. נחלוף על פני חדר האוכל ונגיע לסיכום הביקור לרפת.
- וליקב? הרי יש לכם כאן יקב והוא דווקא מוכר וידוע בארץ לא תיקח אותם ליקב?
  - אין לי בעיה לארגן להם ביקור טעימות ביקב אבל זה בלבד עולה שבעים וחמישה שקלים לאדם!
  - עזוב את הכסף! כסף איננה הבעיה. רק תדאג לארגן את הביקור.
  - אדאג גם לזה.
  - וברפת, תוכל לארגן שמי שירצה יחלוב פרה או שתיים?
  - אוה, לא. זה לא. באמת מצטער. כבר דורות שלא חולבים כאן פרות בידיים. זה לא רוסיה – פלטתי תחת השפם שכבר אין לי – כל החליבה נעשית במכון חליבה ממוחשב. אספר להם כמובן על זה.
  - אז לפחות תוכל לארגן להם נאמר, מגפיים? שיוכלו להיכנס פנימה ולהאכיל את הפרות או העגלים? שתהיה להם באמת חוויה...
  - שמע בחור צעיר – אמרתי לו. – הקיבוץ איננו גן חיות והרפת איננה לונה-פארק. אשתדל לארגן שיראו את כל מה שניתן לראות ואולי גם חליבה במכון החליבה אבל בוודאי שלא יותר מכך.
- סיכמנו. ערכנו במהירות את הסיבוב בקיבוץ ירדנו לרפת. הצבעתי על המקומות בהם נבקר. ארגנתי ביקור במכון החליבה בשעת חליבה והגעתי עם הבחור ליקב.
- תוכל להצביע לי על מקומות בהם ניתן לארגן לקבוצה ארוחת צהריים?
  - אהה. גם את זה אתה רוצה לארגן להם כאן? אקח אותך למקומות אחדים...
- כאשר ביקרנו ביקב התלהב האמרגן הצעיר מהמקום ומחצרו המטופחת.
- אוכל לארגן כאן, בחצר היקב ארוחת צהריים לקבוצה? – שאל את סוטה, העולה, עובדת היקב מרוסיה שעתידה הייתה לספר לקבוצה על היקב ולהטעים את האורחים ממבחר יינותיו.

- זהו יקב כשר! – זרקה לעברו בתקיפות - עם הכיפה על ראשך עליך להבין מה המשמעות של יקב כשר. מלבד טעימות של יין, גבינות ושמן זית אסור בתכלית האיסור לאכול כאן!
- ואם מדובר בארוחה צמחונית? – התעקש הבחור.
- לא צמחוני ולא טבעוני! – חתכה סוטה כמו שרוסים יודעים לחתוך. - אני מציעה לך לארגן לקבוצה ארוחה על ההר. מקום מקסים. נוף עוצר נשימה. יער מוצל. אוויר טוב...
- סוטה, אל תדאגי. אני לוקח אותו גם לשם. – הבהרתי, ואכן לקחתיו ובכך הסתיים לו ביקור ההכנה שבשכמותו לא נתקלתי בעבר מעולם.

למחרת בבוקר קיבלתי את המיניבוס "המלכותי" בשער הקיבוץ. הרכב היה עמוס לעייפה בארבעה עשר מבקרים, מבוגרים וילדים, במורה דרך דובר רוסית וכן, מלווה היה ברכב נוסף שבו הגיע בין היתר, מיודענו אמרגן הביקור עם שני עוזרים נוספים. כשהגענו לחצר ביתי, מיהרו הללו לשלוף מהרכב מגשים גדולים עמוסי פירות חתוכים וסדורים כמו למסדר ובנוסף, מיני תופינים ושתי קרה מכל סוג. ואני תוהה לעצמי – מה כבר הכנתי אני בביתי לכבוד החבורה "מכובדת" הזו, ואיזה שפע נשפך עליהם מכיוון "הוועדה המארגנת"...

בבית פנימה, סיימתי את טירוף האירוח האוליגרכי, וסיפרתי את סיפור הקיבוץ כפי שאני מספרו לכל אדם, יהא אשר יהא.

מהבית יצאנו לסיוור בקיבוץ כאשר אט אט מתחוויר לי משאלות והערות המבקרים, שלהפתעתם, הקיבוץ איננו מזכיר להם כלל קולחוז, אולי כפי שציפו שייראה. אבל, האימהות שבקבוצה אכן גילו התלהבות רבה כאשר חלפנו על פני בית התינוקות שבחצרו התגודדו תינוקות אחדים בהשגחת מטפלותיהם.

כמצופה, הרפת אמנם הייתה ללהיט והילדים התלהבו מהפרות הרבות התלהבות רבה, למרות שהאוליגרך עצמו, נראה שהתאכזב מכך שהפכנו את "הפרה הקיבוצית" ל"בית חרושת לייצור חלב" וכלאנו אותה בסככה צפופה במקום לאפשר לה לרעות בהנאה באחו כמו ברוסיה...

ביקב שמחו בני המשפחה לפוש מן החום שבחוץ ולטעום לאחר הסבר מקיף ברוסית את סוגי היין השונים מתוצרת יקב צרעה הידוע ולשמוע את סיפורם.

משסיימו, לא הסתפקו בקניית בקבוק או שניים מכל סוג כמעשה מרבית המבקרים, אלא רכשו תיבות קרטון ארוזות מלאות בעשרות בקבוקים מכל סוג ומין והעמיסו בהן את המיניבוס לעייפה.

לסיום הביקור אכן הובלתי את הקבוצה במיניבוס לראש ההר הצופה אל שדותינו ואל מראות השפלה ומישור החוף מאשקלון ועד תל אביב.

שם, להפתעתי הרבה, כבר ציפתה לבאים משאית קייטרינג גדולה, שממנה נפרק כבר ואורגן בשטח מטבח מוגז ומחושמל ומנגל "תעשייתי" גדול מידות שלידו כבר עמל וטרח טבח בבגדי טבחים מפוספסים ומצנפת טבחים לראשו. שלחן גדול מידות גם הוא עמוס לעייפה בכל טוב הארץ וסביבו כסאות לא מפלסטיק, חס וחלילה, אלא כסאות ישיבה מסוגננים ומרופדים כיאה וכנאה לנוחות ישיבתה של משפחת אוליגרד מוסקבאי, כבר ציפו לבאים בצל עצי האורן של יער קרן הקיימת שבמקום. אכן, מראה לא צפוי, מפתיע ואפילו הזוי שלמראהו הופתעתי הפתעה מלאה.

מן הצד טרח השף חבוש מצנפת טבחים על הכנת הבשרים ושלישיית מלצרים אצה רצה מן ה"מטבח" אל "חדר האוכל" שבראש ההר כדי לשרת את היושבים, שחס וחלילה לא יצטרכו להגשה עצמית רחמנא ליצלן.

כיוון שארוחת הצהריים הזו, שכמותה לא זכיתי לראות מעולם קודם לכן כך על ראש ההר התמשכה עוד ועוד, נפרדתי בחיוך רחב ובמילות פרידה מהמשפחה האוליגרכית שהגיעה ממוסקבה הקרה לביקור בקיבוץ בין תל אביב לירושלים בתחושה, שככל הנראה, טעם הקיבוץ שאותו ייקחו עימם בחזרה למוסקבה איננו בדיוק הטעם שהייתי מעוניין להטעימם. אבל הן לא אני הייתי "אמרגן" הביקור הזה, וכנראה טעמי שלי לא טעם בדיוק את זה של המארגנים, הללו שבאו מחוץ לקיבוץ כדי להראות לרוסים המכובדים הללו קיבוץ מהו...
.....

גיא בן הינום כתבה רותי יצחקי ריכטר ©

כשטיהרו אנשי המלך יאשיהו בן מנשה את גיא בן הינום ממקדשי המזלך, הרבה אחד מהם להכות בפסלים בפטישו. בזעם, בכעס ובזעף ניתץ האיש את הבמות, ולא נח ממלאכתו עד שנותצו כל המזבחות והפסלים בגיא.

הצעיר היה דומה מאוד בתווי פניו למלך מנשה, ושמועה הילכה במחנה שהוא אחד מבניו הרבים. הצעיר הרבה להתבודד, ומעולם לא הכחיש או אישר שמועה זו. הוא נודע כאיש שקט ומתון, ולכן הפליאו מעשיו את חבריו, והם הרבו לשאול אותו מדוע כה גדול כעסו על פסלי האלילים. תחילה לא ענה לשאלותיהם, אבל באחד מערבי הסתיו, כשישב עם ידידיו ליד מדורה שהבעירו בגיא, סמוך למקדש האלילים ההרוס, נענה להפצרותיהם וסיפר להם את סיפורו.

"וודאי יודעים אתם, ידידי, כי בן שתים עשרה שנים היה מנשה כשהומלך על ממלכת יהודה, וחמישים וחמש שנים מלך בירושלים. הוא נשא לו נשים רבות מבנות העמים האחרים, והקים מקדשים ומזבחות לאליליהן. גם אמי נמנתה על נשותיו של מנשה, אך היא לא הייתה נוכרייה אלא בתו של אחד הלוויים. צעירה ויפה הייתה אמי כשראה אותה המלך לראשונה בבואה להתפלל בבית המקדש, והוא חשק בה והכריח אותה להינשא לו. אמי שנאה אותו בכל לבה וחפצה לחזור לבית הוריה, אבל המלך לא הניח לה, והיא חששה שאם תברח, יפגע המלך בבני משפחתה.

כשנה לאחר בואה אל ההרמון ילדה אותי אמי. היא טיפלה בי במסירות, לא הסכימה להפקיד אותי בידי מינקת כמנהג הנשים האחרות שבהרמון, ולא הניחה לשפחות לגעת בי, כי הייתי נחמתה היחידה בצרתה ואהבת נפש אהבה אותי. המלך הרבה להסתכל בי כששיחקתי עם שאר בניו בהרמון, כי הייתי בריא וחסון יותר מילדיו האחרים, ורק לעתים רחוקות חליתי באחת המחלות הרבות שפשטו לעתים קרובות בהרמון. אמי ידעה שמסורת היא בידי הלוויים והכוהנים להקפיד יום-יום על טהרת הגוף ומי השתייה כדי למנוע מחלות, ונהגה לרחוץ אותי מדי ערב במימי מעיין טהורים שהובאו אליה ממעיין עין רוגל.

בהרמון שררו כל היום המולה ורעש, ולעתים קרובות פרצו מריבות בין נשות המלך. גם אנו, בניו ובנותיו הרבים, התגוררנו בהרמון והרבינו להתקוטט ולריב. קינאנו זה בזה והתחרינו על אהבת אבינו ועל חסדיו.

יום אחד פרצה מגפה בהרמון. ילדים רבים חלו ומתו במחלה קשה, וזעקותיהן של האימהות השכולות עלו לשמים והרעידו לבבות. אמי חששה מאוד לחיי, אך אני לא

חליתי, כי לא הניחה לי אמי לשחק עם הילדים האחרים פן תפגע בי המחלה הנוראה.

כשהתרבו חללי המגפה, קמה אחת הנשים העמוניות ששכלה את בנה במחלה ופרצה לארמון המלך בזעקה: "קוסמת ומכשפה היא בת הלוויים, ולכן לא חלה בנה במחלה הקשה המטילה בנו חללים! ועתה, הבה ניקח את הילד הזה, החסון והבריא מכל ילדי המלך, ונקריב אותו למולך בגיא בן הינום, כדי שתיעצר המגפה ותסור מאתנו הקללה הרעה הזאת!"

נעתר המלך לבקשת האישה העמונית, ושלח לקרוא לי ולאמי. הוא הלביש אותי בבגדי כותנה לבנים כבגדי כוהנות המולך, וציווה להעלות אותי למוחרת קורבן על מזבח המולך. אחר כך לקח אותי בידי, ודמעות עמדו בעיניו כשמסר אותי בידי אחת הכוהנות שבמקדש.

הייתי אז נער קטן, אבל לעולם לא אשכח את הפחד והאימה שאחזו בי כשהשכיבו אותי הכוהנות על המזבח ועקדו את רגליי בחבלים. שכבתי שם, על אבני המזבח הקרות, מחכה למותי, קורא לאמי שתבוא להצילני, בוכה ורועד בבעתה. שעות אחדות בכתה אמי בחדרה לאחר שנפרדה ממני. תחילה אמרה נואש לחיי, אבל אחר כך מיהרה להתאושש והחליטה להצילני מאש המזבח ויהי מה! היא מחתה את עיניה הדומעות, וכשביקר המלך בחדרה כמנהגו, השקתה אותו לשוכרה, ואף את הסריסים השקתה יין עד שנפלה עליהם תרדמה עזה. אז מיהרה להחליף את בגדיה ההדורים בבגדים פשוטים של כובסת, לגזור את מחלפות שערה הנאות ולצבוע את פניה ואת שערה בכופר אדום כדי שלא יכירו אותה רואיה. היא מיהרה למקדש, שחררה את רגליי העקודות, וברחה אתי לאחד הוואדיות הנידחים שבהרי ירושלים. תחילה הרבינו לנדוד ולהתחבא במערות ובנקיקים, ואחר כך הרחקנו עד מדבר יהודה, כי שלח המלך שליחים למצוא אותנו ולהחזירנו אל ההרמון. אנשי המלך חיפשו אחרינו בכל מקום, ואנחנו התקשינו למצוא לנו מקלט. לבסוף מצאנו מסתור באחת המערות שליד שדה כובס, סמוך למעיין השילוח, ואמי מצאה את פרנסתה בעבודה קשה ככובסת בגדי זרים. כל ימיה עבדה בפרך כדי לפרנס אותנו בדוחק, ולעתים קרובות עלינו רעבים על יצוענו במערה, כי לא בא מזון לפינו כל היום.

רק לאחר מות המלך מנשה העזה אמי לחזור עמי לבית אביה, ואני הצטרפתי לאנשי המלך יאשיהו בן מנשה כדי לסייע להם לנתץ את מזבחות המולך ואת פסלי האלילים.

כשנעקדתי למזבח, נדרתי בלבי שאם אנצל, לא אשקוט ולא אנוח עד שיחדל קורבן אדם מן הארץ, ועתה אני ממלא את נדרי.

שרידי מזבח מימי בית ראשון בשמורת תל דן

צלמיות פריז. באדיבות ממגורות דגון. מוזיאון ארכיאולוגי לדגון.

המדע שמאחורי האגדה

גיא בן הינום כתבה ההיסטוריונית ד"ר לאה סגל (הוגשה

למגזין על ידי רותי יצחקי ריכטר)

גיא בן הינום הוא ואדי עמוק שתחם את גבולות ירושלים מדרום מערב, והגן על העיר מפני פולשים ואויבים מצד זה. הוא מתחיל במערב, ליד שכונת מקור ברוך של ימינו, בגובה 810 מעל פני הים, ונמשך עד למקום מפגשו עם נחל קדרון בדרום. אורכו 1.3 ק"מ, והוא שימש גבול מפריד בין נחלת שבט יהודה לנחלת שבט בנימין.

בתקופת המלכים הקימו מלכי ישראל ומלכי יהודה בגיא מזבח ומקדשים לאל הכנעני מולך, והקריבו לו שם את ילדיהם. המזבחות מוקמו בחלק התחתון והדרומי של הגיא, סמוך למקום שבו הוא מתחבר לנחל קדרון ולא רחוק מבריכת השילוח, שמימיה שימשו את מקדש המולך.

יאשיהו, בנו של מנשה, ביער את המזבחות והמקדשים וטיהר את הגיא. על מדרונותיו של גיא בן הינום הסמוכים לשער יפו נמצאות היום סדנאות "חוצות היוצר" המשמשות את אמני ירושלים, וחוצה אותו כביש ירושלים-בית לחם. ממזרח לכביש נמצא הר ציון, וממערבו השכונות ימין משה ומשכנות שאננים. בצפון הגיא נמצאת בריכת השולטן. בריכה קדומה ששוקמה בידי השולטן התורכי סולימן המפואר.

הגיא עובר בסלעי קירטון, סלעי גיר רכים קלים לחציבה, ולכן הוקמו בו בתקופות קדומות בתי קברות ומחצבות רבות.

***ניהול משברים - תקלות בטיולי 4X4** **Ioachim Meshel Tour Guide**

יוכיי משל - 0525602310 מוביל קבוצות X44 בארץ ובחו"ל.

כפי שכולם נוהגים לצטט את חוק מורפי מס. 1 האומר " כל דבר שיכול להשתבש, אכן ישתבש (Anything that can go wrong, will go wrong) " (במוקדם או במאוחר. י.מ.) אז גם אני יצאתי לירדן לטיול ג'יפים והדבר שהיה יכול להשתבש הוא אכן השתבש. לכן החלטתי לעיין במרשתת לבדוק מה אמרו קדמונו בעניין. לפניכם רשימת הגדרות, מושגים והערות שוליים אותם צריך להכיר על מנת להבין את הנאמר ע"י מומחים בתחום הזה.

הגדרת המצב

משברים נגרמים בין אם על ידי פעולות או מחדלים של בני-אדם, אסונות טבע ושילוב ביניהם: ישנה רשימה ארוכה של משברים הנכנסים לקטגוריה הזו. כדי לאפיין באופן מוחשי מהו משבר, אציע סוג של כשל שהוא שילוב בין טכני ואנושי. זהו כשל המוכר ליורדים לשטח עם רכב 4X4 כגון, שקיעה בחולבון. בהגדרה זהו אירוע פתאומי אך צפוי. ישנן משברים המוגדרים אירועים פתאומיים ובלתי צפויים כגון שקיעה כנ"ל אך בנוסף אי אפשרות להניע את הרכב עקב סוללה חלשה.

"שיפוע המשבר" מושג המגדיר תהליך הניהול לאורך ציר הזמן. חשיבותו בהיותו שיפוע עולה במידה שתהליך מוביל לפתרון במקרה שלפנינו חיבור ועזרת מסוללה של רכב אחר ועזרה של גורר עם רצועת גרירה. אך יכול להיות גם "שיפוע יורד" לומר, אין עזרה מסוג המוצע לעיל אלא בנוסף לכך יורד הערב ומחשיך.

מצבי משבר שיש בהם סכנה. גם למושג זה יש פנים רבות במציאות, כפי שמוכרים לנו. מצב כגון שפ"ץ יכול להוות דוגמה. אך מתוך הכרות של הזמן האחרון שילוב של עייפות הנהג עם תנאי שטח וראות קשים, יכול להיכנס להגדרה זו של סכנה.

גורמים שאינם מעורבים במשבר אך מהווים פוטנציאל. סעיף זה מכוון לחברים שנמצאים בקבוצה ואין להם נגיעה ישירה למשבר. אך בתנאים מסוימים הם יכולים להיכנס לזירת האירוע. יחד עם זאת קיימים בכל מצב נתון גורמים בסביבה הרחוקה הלא ישירה, היכולים להיות מעורבים לחיוב או לשלילה.

הגדרת יעדים

ברור, שברצוננו בעת משבר, להחזיר את המצב לקדמותו במהירות האפשרית. כך, שיגרם מינימום נזק מסוג כלשהו, אם בכלל. חשוב אף יותר שהחלטות שנקבל בעת משבר והפעולות שיבוא בעקבות זה, לא יגרמו להרעת המצב.

הרעת המצב. בכל מקרה של משבר ישנה מידת מה של הרעה ביחס למה שקדם. מעצם העובדה שהמשבר מחייב איבוד זמן כבר יש נזק. יש להיות מודע לאפשרות זו אם יתקבלו החלטות ביצוע בעלות אופי של חשיפה לסכנות לגרימת נזק גדול יותר.

החלטות לדרכי הפעולה ושקילה בין האלטרנטיבות. מה הכי טוב לעשות כדי לסיים את מצב המשבר. אין כאן כוונה ל"פתרון בית ספר", שהיא תשובה ופתרון חד ממדי למצב. על המחליטים לראות את כל האפשרויות ולקחת את הדרך שיש לה סיכוי להצלחה בזמן הקצר ביותר.

יעילות מהי הדרך היעילה הקצרה והאפשרית על מנת להמשיך את הטיול. **אמנם יעילות** תחשב גם השארת רכב תקוע בשטח כשבכוונת מנהל המשבר, לחזור לגרור אותו בהמשך. גם הזמנת גרר שיוביל את הרכב אל המוסך. בכך אפשרנו להמשיך את הטיול.

אפקטיביות היא ההשפעה הישירה והמכרעת של הפעילות של מנהל המשבר שתוביל לפתרון המקווה של המשבר.

תיקון הרכב התקוע במקום והנעתו יענה על ההבדל בין הסעיף יעילות לבין אפקטיביות. זאת היות שהחזרנו את המצב למצבו הקודם והמשכנו את הטיול במתכונתו הראשונית

תכונות מנהל המשבר

לא כאן לפרט מאיזה "חומר" נוצר מנהיג שיוציא את האנשים שאיתו מהמשבר. אך ברור, שכל אחד אשר מחוסר ברירה, נפל בחיקו לנהל מצב שכזה חייב להיות מודע ל...:

לשמור על קור רוח.

לתת הוראות ברורות (להשתמש בכלי המחשה אם יש צורך).

לארגן את המשאבים העומדים לרשותו כך שיהיו אפקטיביים.

לדווח למעורבים הלא ישירים מה קורה ומה מתכוונים לעשות.

לשתף חברים שבצוות, בעלי ידע ונכונות ותוך כך, להרחיק את אלה שאין בכוחם לעזור.

להיות הוראות ברורות לאלה שצריכים לא להיות מעורבים האופן ישיר לשמור על תחושת ביטחון בקרב הסובבים . למנוע סיכונים לאדם ונזק לרכוש.

דגשים

הגדרה . כבר מתחילת זיהוי המשבר ולאורך ציר הזמן יש להגדירו שכזה- משבר. להעריך , מהם ההשלכות שלו על המשך תקין של הפעילות המתוכננת. לאן יכול המשבר הזה להוביל במידה ולא ננקוט את הצעדים הנכונים ומה יקרה אם יכשלו. **גורמים חיצוניים** . כשצריך לערב גם גורמי סיוע חיצוניים, יש לבדוק מה באמת יכולתם לעזור ואם יש להם את הכלים והידע הרלוונטי. (לפעמים ישנם נתונים המצביעים על כניסה למצב של משבר אך בגלל חוסר נוחות , ידע ואולי סתם זיחות הדעת מתעלמים מסימנים אלה).

עלות מול תועלת. יש בידינו משאבים מוגבלים של זמן , ממון וכוח. כשעומדים לפני הכרעה על איזה דרך פעולה יש לנקוט יש להתחשב חשבון גם את אלה . לעירוב נותני שירות חיצוניים יש עלות . במידה ויש כמה אלטרנטיבות רצוי לשקול עלות תועלת.

מציאות משתנה . תנועה בזמן ובמרחב משנה תדיר את הנתונים בשטח . על אחת כמה וכמה כאשר מתקיים משבר . "קריאה" נכונה של המציאות ומעקב רציף אחריה, היא בסיס להצלחה.

השגת עובדות במציאות משתנה האופניים לתנאי משבר, ניתנת להיעשות בכמה אופנים .

1. שימוש מושכל של מדיה דיגיטאלית למיניה .
2. הכנה מראש של מפות חוברות המתייחסות אל הפעילות המתוכננת
3. התייעצות עם יודעי דבר בעלי ניסיון ומומחים בתחום הנמצאים בקבוצה במעגל ראשון .
4. במקרים מסוימים, אפשר לשאול "חבר טלפון"(אם כמובן יש קליטה והדבר אפשרי).

ניתוח הנתונים. יש לנתח ולשקול את כל העובדות , המידע והערכות לפני תחילת החלטה , ובעקבותיה ביצוע פעולות . שקילת דרכי הפעולה עד סיום התהליך והערכת ההצלחה בכל אחת מהדרכים האפשריות.

לדוגמה : מהו המרחק אל נקודת היעד אליה צריך להגיע הינה משובשת ובוצית . גם השעה קרבה לחשכה . מזג האוויר ממשיך להיות גשום . בדיקת אלטרנטיבה כגון, דרך סלולה (אם קיימת).

הכרעה . בחרנו דרך פעולה והתחלנו בביצועה. יתכן שלאחר קביעת דרך פעולה ישתבש אחד או יותר מהגורמים עליהם סמכנו . יש לעצור את המשך הביצוע לבדוק מחדש את דרכי הפעולה אותם לא קיבלנו בתחילה. ללא שינוי בתכנית גם כשברור שקו הפעולה שנבחר בראשונה לא יניב תוצאה מקווה , יגרם איבוד זמן .

עקוב אחר היישום התהליך בכל שלב ושלב . אין לאפשר ביצוע אוטומטי בידי אחרים . זהו תהליך קריטי שגם ילך למישרין עד שלביו האחרונים יכול להשתבש ממש בסופו (לדוגמה : חילוץ משטח של רכב בצורה מוצלחת והגעה לנקודת מעבר גבול אחרי שעת הסגירה)

תקשורת . עדכון הנמצאים במעגל הראשון על המתרחש . העברת מידע לגופים הקשורים במעגל הרחוק . כגון : אופרציה , מלון שאליו צריך להגיע , מסעדה , מוזיאון וכד'.

סוף דבר

ישנם בינינו כמה אחדים שמעולם לא קראו אף מאמר שכזה . אך ביכולתם לתפקד תחת לחץ בעת משבר יכול להיות דוגמה לניהוג ותפקוד במצבי משבר. לכן פתורים מהתעמקות בנאמר כאן . אולם רוב רובנו המטיילים, לא מודעים אפילו לתורה שכזו המנסה להאיר את הפינות האפלות של מצבים היכולים להפוך טיול כייפי למשהו אחר ... לכן מומלץ לעיין ולהשוות לניסיון שכבר צברתם ואולי ישנם מושגים ורעיונות אותם תוכלו לאמץ להמשך הדרך ... "שיהיה בבית".

ניהול משברים הוא בסך הכול ניהול טוב תחת לחץ. לכן "ניהול טוב" הינו מושג סובייקטיבי שאוצר בחובו תכונות מנהיגות . היכולת להוביל תהליכי משבר אל פתרונם המקווה הנסמך על יכולות האישיות של המנהל , על צוותו אך גם בגורם המזל ... לכן בנוסף לכל אלה מומלץ בחום לתת לסובבים משימה נוספת שאינה כתובה בשום ספר הדרכה.....להתפלל !

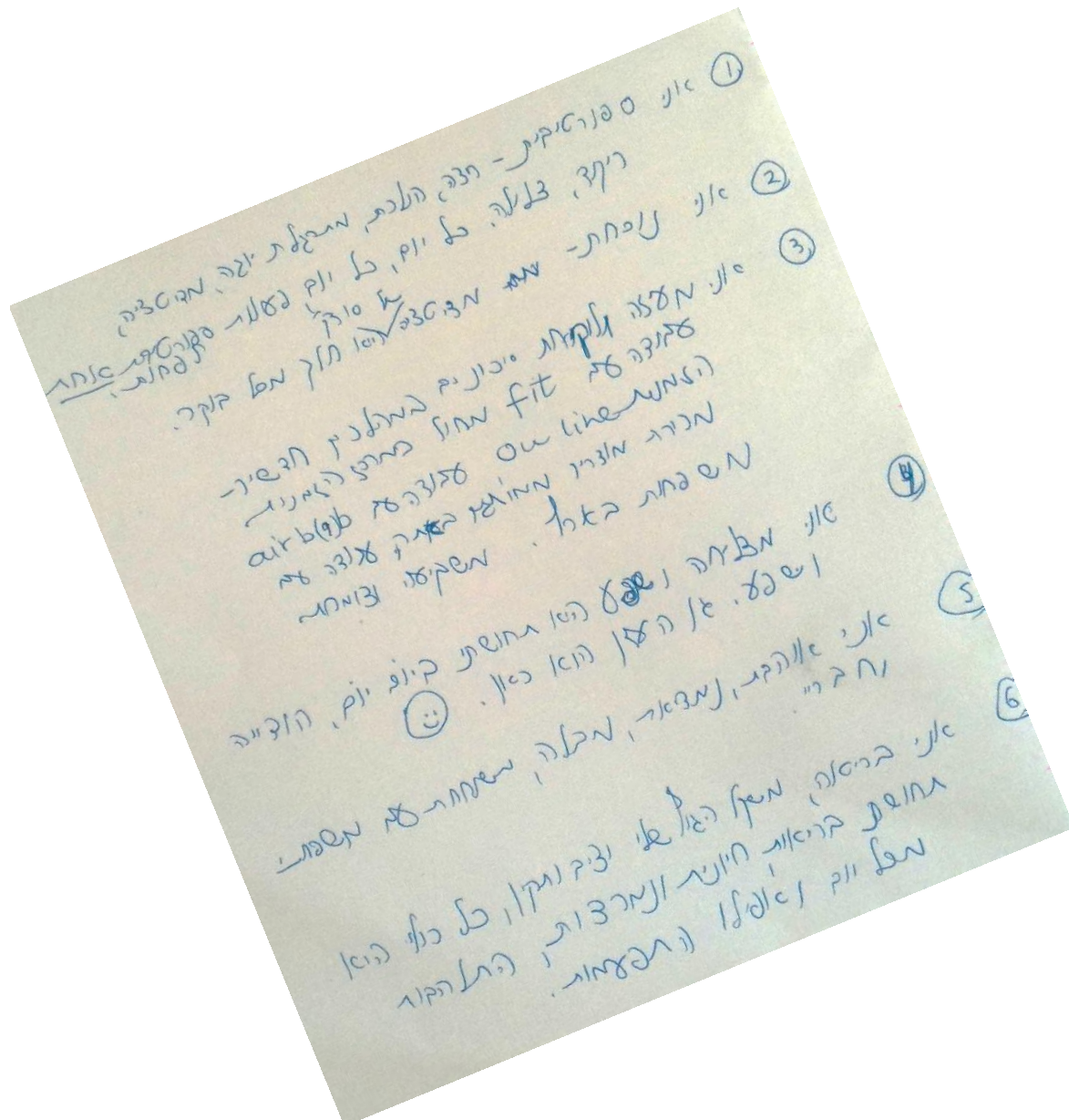
"הצעד הראשון" – טיפים לשיווק- מאת : אלה פרסבורגר

shivukella@gmail.com | www.emek-dream.com | 058-78-000-21 |

פייסבוק פרטי | דף העמק הוא חלום בפייסבוק

מורי דרך יקרים מאד :

התחילה לה שנה חדשה וכולנו מלאי תקווה שהשנה תהא טובה. אני מקווה, שגם לך יש רשימה כתובה, של חלומות ויעדים לשנה הקרובה. אני מקווה גם, שאת הצעד הראשון למימוש מה שרשום ברשימה, כבר עשית. או לפחות צעד קטן אחד..... אני שולחת לך כאן הצצה לחלק מהרשימה ה-מאד פרטית שלי:

אז כדי שהחלק הזה של העיתון הדיגיטלי יהיה חלק שיש בו הפרייה הדדית אמיתית, הכנתי שאלון קצר, דרכו אוכל לדעת מה הכי מעניין ורלוונטי עבורך- נא למלא את השאלון [בלינק כאן](#)

אז כמו שהבנת הטיפים השיווקיים שלי לתחילת השנה, כוללים את ה-בסיס של כל ההתחלות וזה לדעת לאן אנחנו רוצים להגיע, ורק אחר כך, בהמשך, מהן הדרכים, מהן הפעולות שיש לעשות, על מנת שיובילו אותנו אל אותן המטרות. זה תקף גם בחיים הפרטיים (רואים את זה כאן ביעדים האישיים שרשמתי ברשימה) וזה תקף כמובן גם לעיסוק המקצועי של כל אחד מאתנו.

אני מזמינה אותך גם לשאול שאלות, בכל דרך שתבחר/- וואטס אפ, שיחה, מייל, מסנג'ר...כן....הדרכים הן רבות.

כל טוב והמשך עשייה מטיבה|

אלה פרסבורגר

יצאנו לחופשה - הגענו לסיני - מאת אילן מזאה מורה דרך

26.09.2018

חופשת סוכות הגיע ואני יחד עם משפחתי חיפשנו חופשה שהולמת את רוחנו ואת

כיסנו. החיפוש לא היה קל, אולם לבסוף לאחר שקיבלנו הבטחות רבות כי ביטחוננו בטוח, ירדנו לסיני לחוף ראס

מוחמד אזור שארם אל שיח. המקום מדהים, מיד התחברנו אל השקט והרוגע, החשש הראשוני התפוגג ופינה מקומו לתחושת

הביטחון שהשלטונות מתאמצים כאן, מול החוף ספינת חיל הים המצרי השומרת על החוף יומם וליל. אבטחה המצרית ניכרת בכל מקום ובכל פינה ביבשה ובים.

ושום מתיחות זאת או אחרת אינה מורגשת. מטיילים בלילה

בביטחון רב. בכניסה לכל מבנה ציבורי ישנם אנשי אבטחה מגנומטרים ומכונות שיקוף.

ואכן מיד ילדתי מצאה
את החול הרך שליטף
אותה והפך באופן טבעי
למגרש המשחקים
הטבעי.

בעודנו נהנים מהמקום,
אי אפשר להתעלם
מהניקיון השורר במקום
ואת מאמצי הצוות
לשמור על מתחם וחוף
נקי. קשה להבחין שאנו

נמצאים במדינה ערבית, האווירה, הניקיון, השירות הם ברמה שאינה מביישת אף
ריווירה מכובדת בצרפת או איטליה. רמת השירות והרצון לתת לתייר תחושת
חופשה אמיתית הם אלה שהפכו את המקום למקום אידאלי עבורנו ואין בכך משום
המלצה לאחרים.

נתחיל במחירים- המחירים כאן שווים לכל כיס! לדוגמא במחיר של יומיים באילת
ניתן לשהות כאן שבוע תמים. בחופשה שיש בה מכל טוב.
היות ואני כאן עם האישה והבת לקחתי מלון 5 כוכבים מחמישי עד מוצאי שבת
חדר שהוא סוויטה עם נוף לים 3000 ש"ח, הכל כלול!

ערך הכסף כאן: . התמורה בעד מטבע שקל החדש היא תמורה מלאה גם בערך מול
הלירה המצרית, שקל 1 = 4 לירות מצריות.

עיקר החופשה הוא בהנאה מהנופים המרהיבים של סיני, ובחופים הנהדרים, שוניות

האלמוגים כאן מרהיבות ולהלן מובאות כמה מן המראות משובבות הלב מאיזור יפהפה זה.

המלצר האישי שלנו מחמוד שעשה מאמצים ומילא ללא הרף את כרסנו. האוכל זרם והיה טעים. תמיד טוב לתת בקשיש (טיפ) למלצר או למנקה החדרים ועדיף שקל מלירה מצרית עיין ערך שקל לירה מצרית. בעודי יושב במקום לא יכולתי שלא לשתף את הקהל, חבריי היקרים מורי הדרך משפחה וחברים בחלקת עדן זו. כמוכן שאין כאן שום המלצה וגם אנו לפני שקיבלנו החלטה בדקנו, חששנו, ביררנו, ושוב חששנו, עד שקיבלנו את ההחלטה לרדת לסיני. אבל זו החלטתנו האישית שלנו ואין בה שום המלצה לאף אחד. נהפוך הוא אני ממליץ להאזין ולשמוע לשירותי הביטחון הישראליים, מכיר, מוקיר ומעריך את אזהרות המסע.

צילם וכתב : אילן מאזה ראס מוחמד אזור שארס אל שיית.

עוברים על כביש 90? אל תפספסו עצירה במשק אורן – מושב נתיב הגדוד בבקעת הירדן- מאת ינאי עוזיאל

אני נוסע בכביש 90 בקעת הירדן, השקט מרגיע, המראה מדהים, חם מאוד אבל זה לא מפריע לי ליהנות מהטבע הפראי מסביב, כל נקודה שאני עובר הוא אתר שמסקרן אותי, אתר שיש בו סיפור היסטורי, אתר שאני מבטיח לעצמי כי בפעם הבאה אבקר בו ואחקור את המקום.

הפעם הגעתי למושב נתיב הגדוד בבקעת הירדן, בשער המתין לנו חיים אורן ממשק אורן, חיים הוא חקלאי וותיק בעל ידע עשיר בחקלאות בכלל ובענף התמרים בפרט. חיים מוביל אותנו בין המשקים במושב נתיב הגדוד ומספר לנו על החיים במקום, מצביע על משק שעומד שומם ומסביר לנו על בעל המשק שלקח הלוואות כידי לגדל פלפלים אולם השוק באירופה קרס ובעקבות זה גם המשק קרס ומאז לא השתקם. מצביע על בית חדש שנבנה זה עתה על ידי דור המשך, אחת מבנות המשק ששבה לאחר הנישואים למקום. חיים מעיד כי החקלאים בבקעת הירדן הם מסוג כזה שיש כאלה שיקראו להם משוגעים. הקיום במקום הוא קשה מחוספס, לא קל, במיוחד לאלה העוסקים בחקלאות. הדקות הספרות בהם הוא מוביל אותנו אל המשק שלו ואל ביתן האירוח המשפחתי, הן דקות בהם האינפורמציה זורמת ממנו וכל כך נעים לשמוע אותו מדבר ומקולו נשמעת ציונות ושליחות של המתישבים במקום. התיישבות איננה קלה ולא זוכה לפירגון גדול מכל הגורמים. חיים מבטיח לנו שנגיע וסילבי תמתין לנו, תארח אותנו ותספר לנו גם היא מהתנסותה באחד המוצרים הייחודיים שהם מפתחים והוא שמן הארגן. זה לא שחיים לא יכול לספר לנו על השמן אבל הברק מעיניו מספר על הכבוד הגדול שהוא חולק לאשתו, שותפתו ליצירה. כאשר אנו מגיעים אל ביתן האירוח מגיעה סילבי וקוראת לכולם לרדת ולהצטרף אליה וכולנו נעים אחריה. היא יודעת שאנשים הנוסעים בכביש 90 לא יוכלו להקשיב לה אלא רק לאחר שיבקרו בשירותים (יודעת את המלאכה היטב ובהחלט מקשיבה לרחשי לב הקהל). אכן השירותים מדוגמים ונקיים ומספיקים לכל הקבוצה. ביקשתי מסילבי כי תשלח לי מעט אינפורמציה על משק אורן בנתיב הגדוד ותעניין את קהל הקוראים, אני תקווה שתיהנו כשם שאני נהייתי, לסיום הביקור הכינו שולחן יפה של מגוון עוגיות וקפה שהטיב עם הקהל.

משק אורן, אותו הקימו סילבי וחיים אורן, מתמחה בהפקת שמן ארגן טהור. שמן הארגן, בעל סגולות בריאותיות וקוסמטיות רבות ומופק מעץ הארגן המוכר בעיקר במרוקו. בביקור במשק אורן תינתן הצצה לחיי משפחת חקלאים בבקעת הירדן. בנוסף, המבקרים יזכו לסיור במושב נתיב הגדוד, המלווה בהסברים על ההתיישבות החקלאית

מהקמת המושב, הגידולים השונים בהם התנסו התושבים במהלך השנים, הקשיים איתם מתמודדים חקלאי האזור ועד הבחירה להתמקד בהפקת אחד השמנים היקרים בעולם, אשר מופק כאמור מעץ הארגן הגדל כיום גם באדמת ארץ ישראל. ניתנת האפשרות לקבל את אותם הסברים במטע תמרים- בין עצי המג'הול.

לאחר הסיור מגיעים למרכז מבקרים ממוזג, המאפשר גם עצירה לשירותים נקיים ואף מספק שולחנות תחת סככה הממוקמת סמוך לו- במידה ומגיעים עם אוכל. בתוך מרכז המבקרים, תזכו לצפות בסרטון הסברה המתורגם לשפות אנגלית, צרפתית, סינית ורוסית. בנוסף, לראות תצוגה של כל הליך הפקת השמן ובמכונה האחרונה במסלול ההפקה. לאחר הסרטון ניתן לרכוש קפה וכיבוד קל הכולל טעימה מתוצרת חקלאית: תמרים, תאנים וענבים בעונה וכמובן מטעמו הנפלא של שמן הארגן.

לאורך כל השנה ניתן לרכוש במשק אורן שמן ארגן 100% טהור, הן לשימוש חיצוני והן למאכל. בנוסף ניתן לרכוש מתוצרת המשק: תאנים ענבים ותמרים לפי עונות השנה.

המפגש עם סילבי וחיים אורן הינו חוויה מרתקת ואין ספק כי מדובר בחוויה ישראלית מיוחדת ועצירה מרעננת על כביש 90.

הסיור במשק אורן מיועד לקבוצות בתאום מראש עם סילבי – 054-2326116

סיפר לי אחד מחברי הועדה ששנתיים קודם, כאשר היה דיון בתוכנית הבולים לשנת 1989 עלתה הצעה להנפיק בולים לציון פרוץ מלחמת העולם השנייה. אותו חבר סיפר לי שהוא התנגד בכל תוקף להנפיק בול כזה. והוא טען שהמלחמה עבור העם היהודי לא פרצה ב-1 בספטמבר 1939. המלחמה עבור העם היהודי פרצה שנה קודם לכן בלילה שבין ה-9 ל-10 בנובמבר 1938 כאשר המון מוסת התנפל על בתי הכנסת בתי העלמין היהודיים, חנויות היהודים שרף שדד ורצח. 400 יהודים נרצחו באותו לילה. זאת הייתה תחילתה של המלחמה עבור העם היהודי וזאת אכן הונצח בבול שיצא לאור בדיוק ב-9 בנובמבר 1988. את הבול שיוצר אימפקט כל כך חד וברור עיצב דוד פסח.

פרטים:

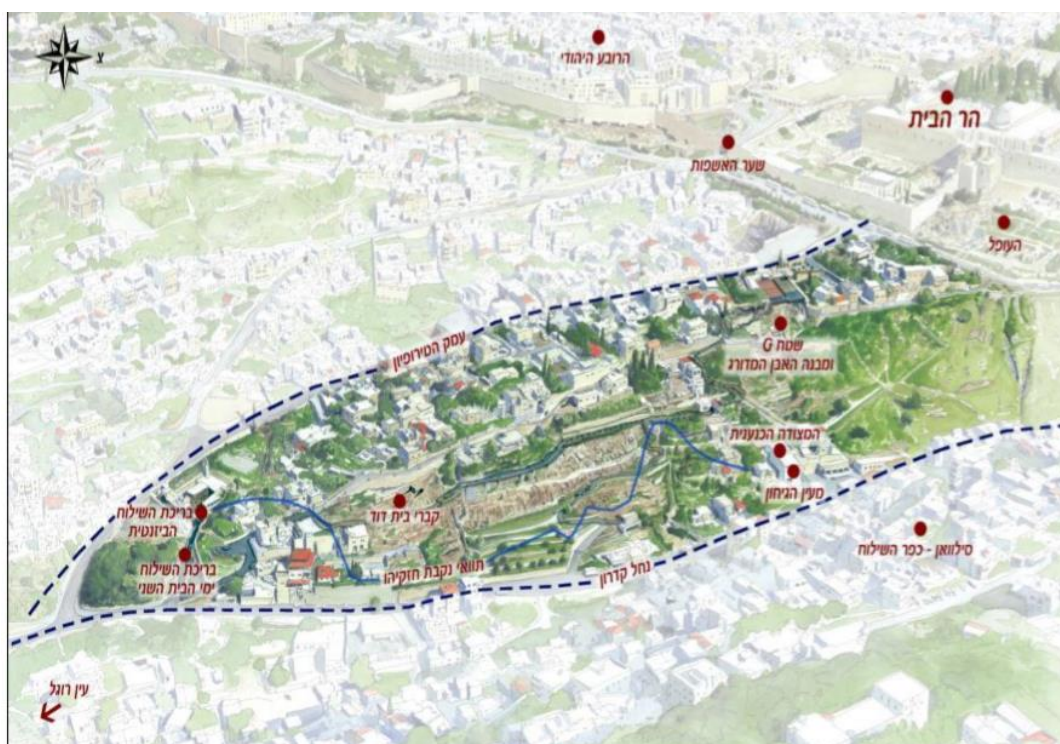
<http://israelphilately.org.il/he/catalog/articles/293/%D7%9C%D7%99%D7%9C%20%D7%94%D7%91%D7%93%D7%95%D7%9C%D7%97>

עיר דוד - מאת החופרים לעת התיירים החפירות הארכיאולוגיות התפתחות התיירות בעיר דוד במהלך השנים 1867-1948. מאת שחר שילה

פורסם לראשונה תחת הרישום הביבליוגרפי הבא :

שילה, שחר (2012). עיר דוד - מאת החופרים לעת התיירים, החפירות הארכיאולוגיות והתפתחות התיירות בעיר דוד במהלך השנים 1867-1948. - בתוך : מחקרי עיר דוד וירושלים הקדומה (7), דברי הכנס השלושה עשר, ירושלים תשע"ב עמ' 161-184.

המחבר מבקש להודות לד"ר ירון פרי - ראש החוג ללימודי ארץ ישראל באוניברסיטת חיפה, על עזרתו הרבה בכתיבת מאמר זה

במאמר זה נדון בתופעת התפתחותו של אתר עיר דוד כמקום תיירותי ובקשר שבין התיירות והמחקר הארכיאולוגי שנערך בעיר דוד משך למעלה ממאה וחמישים שנים. המאמר מבוסס על מחקר מקיף, שעסק בנדידת מקומה של עיר דוד בתודעת המבקרים מהר ציון, אל מיקומה הנוכחי בגבעה המזרחית של ירושלים הקדומה, מדרום להר הבית. בשל הקיצור נדלג על מבואות העוסקים באתר עצמו, ונתמקד בחידושי המחקר ובתחום התיירות בו עסקנו.

תולדות מחקרה של עיר דוד

במהלך המחצית השנייה של המאה ה-19, גברה ההתעניינות האירופאית במזרח התיכון כולו ובארץ ישראל בפרט. בין ביטוייה הבולטים של התעניינות זו ניתן לציין את התגברות התיירות לארץ ישראל, רכישת קרקעות, הקמת מוסדות ציבור, דת, רפואה וחינוך וכן התחלת מחקר מדעי בתחומי ידע שונים ברחבי הארץ. אחד מתחומי המחקר הבולטים שהתפתחו בארץ בתקופה זו היה המחקר הארכיאולוגי, ובעיקר אמור הדבר בירושלים, שהחלה לעורר התעניינות בינלאומית שהלכה וגדלה ככל שחלף הזמן. המחקר ההיסטורי - ארכיאולוגי בעיר דוד החל למעשה עוד טרם תחילתן של חפירות רשמיות. את אבן היסוד לחקר עיר דוד, ניתן לראות במחקרו של אדוארד רובינסון, שחקר ומיפה את 'נקבת השילוח' בשנת 1838. נקבה זו המחברת בין מעין הגיחון על גדת 1838 רובינסון, שחקר ומיפה את 'נקבת השילוח' בשנת נחל קדרון עם בריכת השילוח שבשפך הטיירופיון, מעסיקה את החוקרים עד ימינו, בניסיון לקבוע את זמן ודרך חציבתה בעת העתיקה (רייך ושוקרון 2011). פרסום ספרו של רובינסון *Biblical Researches in Palestine*, הלם את רוח התקופה, שמאופיינת היתה בחלוציות מחקרית, רומנטיקה וחיפוש מקורותיהם ואתרי התרחשותם של מיתוסים עתיקים וסיפורים ידועים מכתבי הקודש היהודיים והנוצריים גם יחד. מחקר זה פרץ את הדרך להתעניינות בינלאומית, שאותה הובילו חוקרים בריטים וגרמנים שפעלו בארץ ישראל תחת השלטון העות'מאני ואחר כך תחת השלטון הבריטי¹.

עיון בתולדות החפירות הארכיאולוגיות בגבעת עיר דוד, מבהיר לקורא כי מיקומה של העיר המקראית כלל לא היה ברור לחופרים עצמם בראשית עידן המחקר, שהחל סמוך לאמצע המאה ה-19. בעוד החוקרים התלבטו בינם לבין עצמם היכן היתה עיר דוד של ימי המקרא, המשיכו 19 -ה נוסעים ותיירים שביקרו בירושלים להחזיק במסורת שהיתה נהוגה למן ימי העת העתיקה, לפיה מקומה של המצודה היבוסית, שאותה כבש דוד המלך על פי הסיפור המקראי (שמואל ב, ה) הוא בחלקו הצפוני-מערבי של הר ציון הגבוה. בתקופות אחדות, עמדו במיקום אסטרטגי זה מצודות שונות, שאותן דימו עולי הרגל בכל תקופה ותקופה לשרידי ארמון דוד, או לפחות זיהו באתרו את מיקום הארמון של דוד והמצודה היבוסית שכבש. ספרי מסע מהתקופה הביזנטית ועד שלהי המאה ה-19, התייחסו להר ציון כעיר דוד בתור עובדה מוגמרת, ולא עסקו בבעיות גיאוגרפיות הנובעות מהטקסט המקראי. מסורת ארוכת שנים זו לפיה נהגו מורי הדרך והתיירים גם יחד עמדה למבחן במאה ה-19, עת החלו לנשב

¹ להרחבה בנושא תולדות החפירות הארכיאולוגיות בעיר דוד ראו: רייך ושוקרון 2008.

בארץ ישראל רוחות מחקר מודרניות שקראו תיגר על הגיאוגרפיה המקראית ועל זיהוים של מקומות מכתבי הקודש.

בד בבד עם התפתחות המחקר הארכיאולוגי של עיר דוד, חלה במהלך המאה ה-19 עליה מתמדת במספר הנוסעים והתיירים שהגיעו לארץ ישראל בכלל, ולירושלים בפרט. השוואה בין תיאורי המסעות ואתרי הביקור השונים, כפי שהיא משתקפת בספרות הנוסעים בת התקופה ובספרות הדרכת התיירים החל מסוף המאה ה-19, מראה שינוי ביעדי הטיול הפופולאריים בתקופות שונות, אשר יש הקושרים בינו לבין פרסומן של התגליות הארכיאולוגיות בנות התקופה.²

איור 1. מבט אל עיר דוד והר הבית מדרום, שנת 1898. הגבעה המזרחית בה שוכן אתר עיר דוד מיושבת בדלילות. בעת ההיא, מרבית התיירים והנוסעים עדיין זיהו את עיר דוד המקראית בהר ציון.

התפתחות התיירות בירושלים במאה התשע עשרה וראשית המאה העשרים

במהלך ההיסטוריה ארוכת השנים, נתייחדה ארץ ישראל במורשתה הדתית, התרבותית וההיסטורית העשירה במיוחד. מורשת ייחודית זו, משכה מבקרים לארץ כולה ולירושלים בפרט כבר מימי קדם (כהן הטב 2006). בעקבות סיפורי המקרא, וסיפורי הברית החדשה, עברו אתרים 2006 כבר מימי קדם (כהן הטב רבים ברחבי

² דוגמאות נוספות לשינוי זה, הינן תחילת התיירות האירופאית למערב תורכיה בעקבות גילויין של חורבות טרויה ע"י הינריך שלימן (Schliemann) בשנת 1873 והתעניינות גוברת בתיירות למצרים עם גילוי קברו של תות ענח אמון ע"י הווארד קרטר (Carter) בשנת 1922.

הארץ תהליך התקדשות, והיו לאבן שואבת לצליינים ולמבקרים שהגיעו לארץ ממניעים דתיים. תהליך זה של התקדשות אתרים בארץ ישראל, הגיע לשיאו בירושלים, שנחשבה לעיר קדושה על ידי בני שלוש הדתות המונותאיסטיות, היהודים, הנוצרים והמוסלמים. במהלך המאה ה-19 חלו מספר תהליכים שסייעו לביסוסה של התיירות לארץ ישראל. ירידת קרנה של האימפריה העות'מאנית, והשיפור הניכר בתנאי הביטחון ובאמצעי התחבורה לצד שאיפת המעצמות לחזק את נוכחותן בארץ, היו הגורמים העיקריים שאפשרו את התגברות תנועת עולי הרגל לארץ ישראל. בשנת 1841 הוקמה בישופות פרוטסטנטית משותפת לבריטניה הגדולה ולממלכת פרוסיה בארץ ישראל. הבישופות האנגלו-פרוסית והמוסדות האירופיים שהגיעו ארצה בעידוד ראשיה וחסו תחת מטרייתה, עתידים היו להשפיע רבות על פיתוח התיירות של הארץ בשנים הבאות. זו היתה ראשיתה של היאחזות פרוטסטנטית אירופית בארץ ישראל, שהלכה ונתעצמה עם הגעת הטמפלרים לחופי חיפה ב-1868. הטמפלרים הקימו בארץ 1868- ונתעצמה עם הגעתם של הטמפלרים הגרמנים לחופי חיפה ב ישראל מושבות משגשגות, ותרמו לפיתוח התחבורה, הדרכים, המלונאות והתיירות בכלל (כרמל 1989). בשנות השמונים של המאה התשע עשרה, התיישבה בירושלים משפחת ספפורד האוונגליסטית משיקגו, והקימה את 'המושבה האמריקאית' מחוץ לחומות באזור שכונת שיח' ג'ראח של ימינו. זו הפכה לגורם תיירותי בולט בירושלים, כשסיפקה מקום לינה, מדריכים, צלמים ונותני שירותים אחרים בתחום התיירות. כך החלו להיווצר בארץ שירותי תיירות, שאפיינו את ראשית תעשיית התיירות המודרנית: בתי מלון, מסעדות ובתי קפה ברמה ובסגנון אירופיים, סניפים של חברות נסיעות, מורי דרך מיומנים ושירותים נוספים. שיפור הדרכים ואמצעי התחבורה בשלהי התקופה העות'מאנית השפיעו רבות על הגידול בתנועת התיירות והצליינות לארץ ישראל ולירושלים. המקורות לידע אודות עולי הרגל, הנוסעים ופניה של ארץ ישראל במרוצת השנים, הם בעיקר דיווחים אישיים שכתבו המבקרים ביומני מסע, במכתבים ובאגרות. שחלקם אף ראו אור כספרים³. למן אמצע המאה התשע עשרה החלו להופיע מדריכי התיירות³. שחלקם אף ראו אור כספרים הכתובים הראשונים אודות ארץ ישראל, שנכתבו לשימושם של המטיילים הבאים מאירופה ואמריקה. ספרים אלה, אשר המשיכו למעשה מסורת קדומה, נתנו מענה לצרכים חדשים, שנוצרו עם הגעתם של גלי המבקרים החדשים לארץ ישראל, והיוו התפתחות נוספת בתיירות. מסורת קדומה זו של מדריכי דרך לתייר, ידועה כבר מהתקופה הביזנטית, אז השתמשו עולי הרגל ב'אונומסטיקון' - ספרו המפורסם של אב הכנסייה אוסביוס, בן המאה הרביעית לספירה, שנכתב כמדריך תיירות

³ להרחבה ראו, שור 1988.

לצליינים בני התקופה הביזנטית. ספרי ההדרכה השונים החלו להתפרסם לראשונה באמצע המאה התשע עשרה באנגלית, בגרמנית ובצרפתית, על ידי חוקרים ונוסעים שהתמחו בהכרת הארץ, וחיברו אותם עבור הוצאות ידועות של מדריכי תיירות. ספרי ההדרכה התיירותיים השלימו את מאגר ספרות הנוסעים העשיר של התקופה, שכלל כמה אלפי יומני מסע ספרי נוסעים ומחקרים גיאוגרפיים והיסטוריים אודות ארץ ישראל במאה ה-19.⁴

גבעת עיר דוד בתפיסת הנוסעים והתיירים

מאז נתקדשה ירושלים עבור בני שלושת הדתות המונותאיסטיות, שימשה העיר מושא להערצתם של רבים ברחבי תבל. והיותה מוקד לעלייה לרגל עבור נוסעים בני כל הדתות. למרות האמור לעיל, ועל אף ההתעניינות הרבה ומספר המבקרים הגדול במהלך הדורות, הרי שירושלים לא נחקרה באופן מדעי עד לראשית המאה התשע עשרה. חוקרי העידן המודרני, החלו לבחון את העיר ואתריה באמצעות שיטות מחקר מדעיות חדשות. רבים מהנוסעים והחוקרים באו לירושלים במהלך המאה התשע עשרה מתוך מניעים דתיים ומתוך עניין עמוק בכתבי הקודש ובאתרי ההתרחשויות המתוארות בכתבי הקודש. למרות מוטיבציה זו, הרי שהביקורתיות המדעית שאפיינה את חלקם של הנוסעים והתיירים בני התקופה, הביאה עימה מחקר מודרני, שבחן מחדש את כל שהיה ידוע ומקובל עד לעת ההיא, וכן את כל שנתקדש על ידי המסורות השונות במרוצת השנים. נוסעים רבים עסקו בתיאור מראה עיניהם לאור הבנתם את סיפורי המקרא והברית החדשה, ולפיכך תיארו את הארץ באופן חלקי ומקוטע בלבד, ומתוך מוטיבציה דתית ופולחנית גרידא. במקביל, פעלו לצידם באותה תקופה ראשוני החוקרים שהחלו לבחון לראשונה את שמות המקומות הקדושים ואת המסורות בירושלים, תוך ניסיון ראשוני מסוגו להכיר את העיר בת ימיהם, לאור מה שידעו עליה מכתבי הקודש. מקריאה תמימה של מקורות התקופה, עולה תמונה מורכבת ובלתי אחידה, בה משמשים בערבוביה תיאורים נאיביים ובלתי מהימנים כלל, לצד תיאורים חדים ומדויקים של ארץ ישראל בכלל וירושלים בפרט. נוסעים אחדים פירשו את כל שראו עיניהם לאור היכרותם את כתבי הקודש, תוך שהם גומעים בשקיקה את כל שנאמר להם על ידי מורי הדרך המקומיים, בין אם היו אלה דברי טעם, ובין אם היו אלה חצאי אמיתות או סיפורים חסרי כל שחר. לעומתם נוסעים וחוקרים אחדים בחנו בקפידה את כל שנאמר להם וגייסו את מיטב יכולותיהם לבחינת המסורות אל מול מה שהצטייר כמציאות (ביוקן 1859) אלפי נוסעים תיעדו כאמור את מסעיהם בארץ ישראל

⁴ להרחבה בנושא ביבליוגרפיה לספרות הנוסעים של התקופה ראו: רוהריט 1963

במשך הדורות. רובם הותירו יומני מסע אישיים, המלווים בתיאורים סובייקטיביים, בעוד מיעוטם הותירו אחריהם ספרות מחקרית משמעותית, שתרמה להבנת מצבה של הארץ במרוצת המאה התשע עשרה. בהקשר זה, ראוי, להזכיר את הגרמני אולריך זטצן⁵. כאחד מחלוצי המחקר הגיאוגרפי בירושלים, שבמסגרת מחקריו וסיוריו המקיפים במזרח התיכון, סייר בעיר ובסביבותיה כבר בשנת 1806. אחריו הגיעו לירושלים חוקרים ונוסעים רבים נוספים, שהעשירו במידה רבה את הידע אודות העיר ומצבה, אך לעניינינו שנת 1838 הינה שנת המפתח, כיוון שבה הגיע לירושלים הגיאוגרף המקראי האמריקאי אדוארד רובינסון, שהיה החוקר הראשון, שחצה בעידן המודרני את נקבת חזקיהו שבעיר דוד ממעיין הגיחון ועד לבריכת השילוח, תוך תיעוד הממצא ואופן המחקר באופן מקיף ומלא בספרו - "מחקרים מקראיים בארץ ישראל....". לפיכך, יהווה מחקרו נקודת פתיחה לדיון זה. כמו בני תקופתו, סבר גם רובינסון כי הר ציון, הוא למעשה מצודת ציון המקראית, שנכבשה על ידי דוד המלך ולפיכך כל הזיהויים המקראיים שעשה, מבוססים היו על הנחה זו. הנחה זו באה לידי ביטוי כבר בספרות הנוסעים הקדומה ביותר: אחד מן הנוסעים הקדומים ביותר שכתביהם מוכרים לנו כיום, הידוע בכינויו "הנוסע מבורדו" כתב אודות ביקורו בירושלים בשנת 333 לספירה כך: "בצאתך מירושלים כדי לעלות לציון, משמאל, בירידה לעמק ליד החומה יש בריכה ושמה שילוח...משם עולים לציון...ובפנים בתוך חומות ציון נראה מקומו של ארמון דוד..." (לימור, 1998: 32). נביא להלן שתי עדויות נוספות המשקפות תפיסה זו הראשונה מתוך חיבורו של נוסע רוסי בן המאה השבע עשרה בשם גאגארי אשר מספר כי - "ביתו של דוד המלך ניצב באותה ירושלים העיר ליד שער הכניסה, מסביבו חומת אבן ולידה חפיר גדול, שקירותיו בנויים אבן...איש לא מעז לגור שם כיוון שזו בנייתו של המלך דוד ומכובדת מאד...באותה ירושלים נקבת השילוח...עשו פה מאגר אבן שקירותיו מטויחים ומלא מים" (רבא 1986: 192).

הנוסע השני שדיווח אודות מסורת זו היה הצרפתי פרנסואה רנה שאטובריאן (Chateaubrian) שסייר בארץ ישראל בשנים 1806-1807. 180 שסייר בארץ ישראל בשנים 6-180. בחיבורו עסק שאטובריאן באופן מלומד ומקיף בשאלת 7 מיקומה של עיר דוד המקראית על פי המקורות, והגיע למסקנה המובהקת, שהר ציון שבפסגתו מתנוססת מצודת "מגדל דוד" של ימיו, חייב היה להיות מצודת ציון היבוסית המתוארת במקרא. דורות של נוסעים המשיכו לדבוק במסורת זו, שהביאה אותם להבנה כי בריכת הסולטן המצויה למרגלות שער יפו היא 'בריכת

⁵ זטצן נחשב כחלוץ המחקר הגיאוגרפי המדעי בארץ ישראל בשל ראשוניות מחקריו ועומקם. להרחבה אודות דמותו הססגונית ואודות מחקריו בארץ ישראל ועבר הירדן ראו גורן 1999.

גיחון העליונה של הנביא ישעיהו, ובהתאמה לתפיסה גיאוגרפית זו, הציעו רבים לזהות את העמק בו שוכנת הברכה כעמק הגיחון המקראי. טעות זו ראשיתה בתיאוריו של ההיסטוריון בן המאה הראשונה לספירה - יוסף בן מתתיהו, שקבע בעבור דורות של נוסעים וחוקרים כי הר ציון וסביבתו הינם חלק ממתחם המצודה של דוד המלך. תפיסה זו, עתידה היתה להשתנות רק עם כניסתן של החפירות הארכיאולוגיות בירושלים לשימוש ככלי מחקרי מרכזי בהבנת הגיאוגרפיה וההיסטוריה.

בשנת 1847 סייר בירושלים הנוסע הנרי סטבינג (Stebbing), שתיאר את נחל קדרון ואת סביבתו מתוך הכרות טובה עם סיפורי התנ"ך ותוך התייחסות לברכת השילוח ולעין רוגל המקראי, אך ללא כל קישור של המרחב האמור לעיר דוד המקראית (סטבינג 1847: 144-146).

סטבינג אף צייר מפה סכמטית פשוטה להבנה של אתרי העיר מתצפית הר הזיתים, בה התייחס לברכת ממילא כברכת גיחון העליונה ולברכת הסולטן כברכת גיחון התחתונה. תיאור זה הקושר את ברכת הסולטן עם ברכת גיחון העליונה, הנזכרת אצל ישעיהו, אפיין נוסעים נוספים, שביקרו באזור הקדרון, ללא שהיה להם שמץ של מושג, שסיירו למעשה במרחב עיר דוד המקראית. לפיכך עסקו נוסעים רבים באזור זה (בתקופה האמורה) רק בתיאורים המקראיים הקשורים לברכת השילוח, ולעין רוגל, אך דבקו בזיהוי הגיחון ומצודת דוד באזור שער יפו והר ציון. כך עשה הנוסע פרדריק ויליאם רוברט סטיוארט (Stewart) הרוזן מקסטלרי (viscount of Castlereagh) ב-1847. כך כתב גם הכומר וודקוק (Woodcock) למרות שהיה מודע למחקריהם של רובינסון וויליאמס, והכיר את הנקבה המהביר בין מעין הבתולה לבין ברכת השילוח. תיאורים דומים ניתן לראות אצל ג'ון אנדרסון (Anderson), שסייר בירושלים בשנים 1850-1851, (אנדרסון 1851) ואצל אידה פפיפר (Pfeiffer) שביקרה בירושלים בשנת 1852 ופרסמה ספר בשם "ביקור בארץ הקודש מצרים ואיטליה" (פפיפר 1852), נרטיב מובהק זה חזר בתיאוריהם של נוסעים נוספים במהלך השנים הבאות עד ראשית החפירות בעיר דוד, שהחלו עם משלחת המחקר של קפטן צ'רלס וורן בשנת 1867. חלק מן הנוסעים הסתפקו בתיאורים קצרים ודלים, או תמציתיים, בעוד אחרים הותירו תיאורים עשירים שספרו "רשימות מחופשה פקידותית שעיקרה ומפורטים להפליא כמו רוברט ביוקן (Buchanan) בארץ הקודש, "יצא לאור בלונדון בשנת 1859. וכמוהו גם הנוסע הצרפתי פליקס בובה (Bovet). שסייר בירושלים בשנת 1861 לצד חיבורים מדוקדקים אלה, נכתבו גם תיאורים קלילים יותר של ירושלים, המעידים על אותה תפיסה גיאוגרפית. כך בספרו הציני והמחויך של מארק טוויין (Twain) שנכתב על ידי הסופר האמריקאי הנודע בעקבות ביקורו בירושלים בשנת 1867. את רשמיו

מסיוורו זה, שנתפרסמו ככתבות בעיתון בו עבד, קיבץ לספר שיצא לאור בשנת 1869 תחת הכותרת "The Innocents Abroad". טווין ביקר בבריכת השילוח ובמעין הבתולה כמו כל בני דורו ולא מצא בהם כל קשר לעיר דוד המקראית, אלא קיבל את דברי מורה הדרך כפשוטם (טווין 1869), העדויות הספרותיות שהראינו לעיל מצביעות כי בתקופה שקדמה לחפירות הארכיאולוגיות בירושלים, נתפס הר ציון וסביבתו הקרובה על ידי הנוסעים והתיירים, כמו גם על ידי החוקרים, כעיר דוד המקראית. בהמשך נראה כי גם לאחר שהחלו חפירות ארכיאולוגיות בגבעה המזרחית של ירושלים הקדומה ובאזור העופל, תחלופנה עוד כשלושים שנים, בטרם יבינו החוקרים כי הם חופרים את עיר דוד המקראית.

בשנת 1873 כמה שנים לאחר תחילת חפירותיו של צ'רלס וורן, סייר בירושלים תומס ג'נר (Jenner) בחברתו של מקומי בשם יוחנא הקראי משכם. ג'נר דיווח כי ד בגיא בן הינום, הוא לדבריו "התופת המקראי" דרך "בריכת גיחון התחתונה" (ג'נר 1873). על פי תיאור הגאוגרפי, ניכר כי כוונתו לבריכת הסולטן, אך טעות זו שטעה, היתה שגורה גם אצל אחדים מקודמיו. בהתייחס לבריכה זו, כתב ג'נר כי היא ללא ספק הבריכה שסתם המלך חזקיהו (דברי הימים ב' לב, 30). בהמשך ירד לבריכת השילוח, שם ציין במפורש כי חפירותיו של וורן בגבעת עיר דוד והעופל, ומן הטקסט עולה כי היה ער לתוצאות החפירות. באותה שנה סייר בירושלים גם ויליאם מוהאן (Maughan), אשר הגיע למעין הבתולה ולבריכת השילוח מכיוון גת שמנים בצפון, אך למרות שציין את היכרותו עם 'קשת רובינסון' שבמעלה הטירופויון למרגלות חומת הר הבית, דומה כי לא היה מודע כלל לחפירות וורן, ולא גילה כל בקיאות באזור עיר דוד. כמותו גם הנוסע אדווין הודר (Hodder) שביקר בברכת השילוח וגיא בן הינום בשנת 1875, אך תיאורו כה קצר ודל, עד כי נראה שלא הכיר כלל את המקום, למעט האזכור הדתי הקלאסי, אודות נס ריפוי העיוור בבריכת השילוח (יוחנן ט, ז). מפות בנות התקופה שצוירו על ידי חוקרי ירושלים, מציגות את אזור העופל תוך הכרות עם מעין הבתולה, ובריכת השילוח, אך ללא כל קשר לעיר דוד, מופיעה כבר המקראית. במפת הסקר הבריטי של צ'רלס וילסון המובאת לעיל (וילסון 1876) נקבת חזקיהו שחקרו אנשי הקרן, אך אין כל אזכור למיקומה של עיר דוד המקראית. תופעה זו אפיינה מפות רבות שצוירו ברבע האחרון של המאה ה-19, אשר ברובן מופיע נחל קדרון בשם – "Wadi Siti Myriam" ומופיעה בריכת השילוח ומעין הבתולה, אך ללא כל קשר לעיר דוד⁶.

⁶ כך במפה שצייר החוקר הצרפתי ויקטור גרן בשנת 1883. מפת הרמן גותה משנת 1881 מציגה גרסה דומה למדי. וכך גם המפה שצייר קונרד שיק בשנת 1895.

איור 2. מפת ירושלים שצייר החוקר צ'רלס וילסון בשנת 1876

באמצע שנות השבעים של המאה התשע עשרה חלה התפתחות חשובה בתולדות התיירות בירושלים. בצד התפתחותם של שירותי התיירות בעיר, שכבר סקרנו לעיל, יצאו לאור לראשונה שני מדריכי טיולים מקצועיים, שלימים הפכו לציון דרך בתולדות התיירות המאורגנת בעולם כולו יצא לאור מדריך הטיולים הגרמני המפורסם "בדקר" "Baedeker Hand Book" בשנת 1875. ובשנת 1876 יצא לאור מקבילו הבריטי, מדריך הטיולים המפורסם "קוק" (Cook's Tourists Handboo)⁷. מדריכי הטיולים הללו היו חידוש משמעותי בנוף הנסיעות והתיירות בירושלים. ואפשרו לראשונה לנוסעים ולתיירים לשאוב מידע ממקור שהתיימר להיות כוללני, אובייקטיבי, מקצועי, אמין ומעודכן. למרות כל הידע המפורט, וההכרות עם החפירות עד זמנו, הרי שמדריך ה"בדקר" ייצג את אותה תפיסת עולם, לפיה עיר דוד המקראית שכנה בהר ציון וכל המכלול הגיאוגרפי בו נערך הסיור המתואר במדריך בין גיא בן הינום בדרום לקברי המונומנטים החצובים בסלע בנחל קדרון מצפון, אינו קשור למיקומה של עיר דוד המקראית, כי אם לסיפורי המקרא בנפרד. בשנת 1887, יצא לאור מפעלו המונומנטלי והמעמיק בן ששת הכרכים של הכומר קנינגהאם גייקי (Geikie) שעסק בחקר ארץ הקודש ואתריה (גייקי 1887) למרות ידיעותיו הרבות והמעודכנות, נותר גייקי שבוי בתפיסה הקדומה באשר למיקומה

⁷ מדריכי טיולים לירושלים נכתבו אמנם קודם לשני אלה, כמו המדריך הצרפתי של האח ליון והמדריך הראשון של ג'ון מורי, אך למרבית הספרים האחרים לא הייתה המשכיות ורמתם המקצועית לא הייתה דומה. לאחר זמן מה, התייצבו שני המדריכים הללו בראש הרשימה הפופולארית של ספרי הדרכה לארץ ישראל בכלל וירושלים בפרט.

של עיר דוד המקראית. באותה שנה פורסם באדינבורו שבסקוטלנד ספרו של לורנס אוליפנט (Oliphant) אודות מסעותיו בארץ ישראל. אוליפנט ניבא את העתיד לבוא, ושיבח את חקר הגיאוגרפיה המקראית בת זמנו⁸. לצד תיאוריהם של נוסעים רבים בני התקופה, עמדו גם מדריכי הטיולים המעודכנים של קוק (cook) שנת 1891) ושל ג'ון מורי (Murray) משנת 1892, שאחזו עדיין בתפיסה הגיאוגרפית בת זמנם וטרם התעדכנו במיקומה של עיר דוד למרות החפירות. תפיסה זו החלה להשתנות באופן . - הדרגתי אצל הנוסעים ובתיאורי ספרי המסע שלהם, בסוף שנות ה 80 של המאה התשע עשרה, (ניצנים ראשונים להבנה מרחבית אחרת, ניתן לראות בספר המסע של סר ריצ'רד טמפל (Temple) , שסייר באזור הקדרון בשנת 1888 חיבור מפורט נוסף, המודע היטב לכל החפירות בנות התקופה הוא ספרו של הרב אברהם משה לונץ שיצא לאור בשנת 1890. זהו ספר הדרכה למסיירים בארץ ישראל, שיצא לאור כמענה לצורך המתעורר של תיירות יהודית בירושלים של סוף המאה התשע עשרה. לונץ הכיר היטב את חידושי המחקר בימיו, והתייחס אליהם בקפידה. הוא לא קבע אמנם כי עיר דוד המקראית שוכנת באזור העופל עצמו, אך בסיור לאורך נחל הקדרון, התייחס לכל האזכורים המקראיים באתרים האמורים תוך הכרות עם השיוך המקראי והגיאוגרפי, ולא קבע עוד כי הר ציון הוא מצודת ציון ועיר דוד המקראית (לונץ תרנ"א : 122-139), בשנת 1894 יצאה לאור מהדורה אנגלית מעודכנת של מדריך 'בדקר' הגרמני, שבישר גם הוא שינוי בתפיסה הגיאוגרפית. מחבר ה'בדקר' פירט את הסיור בגבעה המזרחית ואתריה באופן מקיף, תוך עדכון מלא מהחפירות. הוא זיהה את מעין הבתולה עם מעין הגיחון המקראי, ואת הנקבה עם מפעלו של חזקיהו המלך. בשנים הללו טרם נשמעה קביעה פסקנית בדבר מקומה של עיר דוד המקראית מבחינה גיאוגרפית, אך הלוך הרוחות החל להשתנות, והחפירות הארכיאולוגיות החלו לתרום את חלקן להתקדמות ההבנה באשר למיקומה הגיאוגרפי של ירושלים המקראית.

⁸ לורנס אוליפנט 1829-1888, סופר, עיתונאי, חבר בית הנבחרים הבריטי, דיפלומט וחובב-ציון בריטי, אוליפנט נולד בדרום אפריקה למשפחה מיוחסת ממוצא סקוטי, והתחנך בציילון (סרי לנקה כיום). כאדם דתי ורוחני נמשך לעולם המיסטיקה והנצרות המשיחית, שבעקבותיה גם היה חבר במספר כיתות נוצריות שהשפיעו התגורר בחיפה ובכרמל ותוך כך כתב ספרים - על דרכו האישית ועל חייו. בשנות השמונים של המאה ה - 19 ומאמרים אודות סיוריו ורעיונותיו לפיתוח ארץ ישראל תחת השלטון העות'מאני

איור 3. עמק הקדרון והכפר סילוואן בתצלום משנת 1890 (סה"ה). גבעת עיר דוד כמעט ריקה מיישוב. התצלום נצבע בטכנולוגיה מיוחדת מאוחר יותר.

חפירות הקרן הבריטית בעיר דוד בשנים 1897-1894, היוו את ראשיתו של השינוי. חפירות אלה הניחו את היסודות לתפיסה הגיאוגרפית החדשה אודות מיקומה המעודכן של עיר דוד בגבעה המזרחית, בשנות ה-80 של המאה התשע עשרה, החלו גם אנשי הקרן הגרמנית לחקירת ארץ ישראל (D.P.V) לתרום את חלקם לקידום המחקר בירושלים. החפירות נערכו על ידי הרמן גותה (Gütthe) וקונרד שיק, שפרסמו את מאמריהם בכתב העת הגרמני

⁹ Deutschen des Zeitschrift Palästina Verein

חפירותיהם של הגרמנים, הניעו את אנשי הקרן הבריטית לשוב ולהמשיך את החפירות בגבעה המזרחית, וזאת על מנת לא לפגור אחרי עמיתיהם במחקר ארץ הקודש. בשנת 1894 נשלח פרדריק גיונס בליס (Bliss) יחד עם עמיתו ארצ'יבלד דיקי (Dickie) להמשיך את המפעל הבריטי בו החל קפטן וורן ב-30 קודם לכן. את תוצאות החפירות סיכם בליס בספרו המקיף "חפירות בירושלים - תגליות מעיר דוד והר ציון 1897 – 1894" (בליס 1898) חפירה זו היוותה נקודת ציון בעלת משקל בהבנתה הגיאוגרפית של גבעת עיר דוד, כיוון שלראשונה חיבר בליס את כל

⁹ בשנים 1879-1894 פורסמו בכתב הגרמני האמור, שהלך וצבר תאוצה אל מול מתחריו האנגלי, לא פחות מ-15 מאמרים מלומדים של ארכיאולוגים וחוקרים גרמנים אחרים אודות חפירות בעיר דוד ובסביבתה הקרובה.

תגליות קודמיו למארג ארכיאולוגי אחד ופרס תמונה גיאוגרפית מובנת, לפיה עיר דוד המקראית לא יכולה היתה לשכון בהר ציון, אלא אך ורק בגבעה המזרחית הקטנה שמדרום להר הבית במורד העופל. בהתייחסו למיקומה של עיר דוד המקראית כתב בליס בספרו: "יהא גודלה של עיר יבוס אשר יהא, עיר דוד היתה בבירור על הגבעה המזרחית. זו היתה מצודת ציון, ובהיסטוריה מאוחרת יותר היה לה אותו יחס טופוגרפי לשאר העיר ירושלים, כשם ש"הסיטי של לונדון" מתייחסת ל"לונדון רבתי... בריכת השילוח מצויה ממערב לקצה הדרומי של הגבעה המזרחית לכן יש לחפש עליה את עיר דוד" (רייך 2010 : 245-246). זוהי הפעם הראשונה במהלך כל תקופת המחקר מאז ימי אדוארד רובינסון (1838), שחוקר וארכיאולוג ייחס את המיקום המובהק האמור לעיל לעיר דוד, ובכך שינה את תפיסת המחקר באשר למיקומה בהר ציון. חוקר נוסף, שתירם את חלקו להבנה חדשה ומעמיקה זו, אודות הגיאוגרפיה של ירושלים המקראית. היה הכומר והמלומד הסקוטי ג'ורג' אדם סמית (Smith)¹⁰ שספרו הראשון אודות מחקרי ארץ הקודש יצא כבר בשנת 1894 תחת השם *The Historical Geography of the Holy Land*, בהמשך דרכו, סייר סמית בירושלים בשנת 1900 ופרסם ספר מחקר מקיף אודותיה בשנת 1907 (סמית 1907). בספרו התמודד סמית 'עם שתי התפיסות באשר למיקומן של עיר דוד ומצודת ציון המקראיות. האם שכנה העיר המקראית בגבעה המזרחית, או בהר ציון? לאחר שסקר את שתי התפיסות, ציין סמית 'באופן מובהק כי להבנתו עיר דוד אינה שוכנת בהר ציון, אלא מקומה בגבעה המזרחית שמדרום להר הבית. עוד ציין סמית 'כי לדעתו, המקור לטעות נפוצה זו של דורות רבים של נוסעים, הינה תיאורו של יוסף בן מתתיהו, שמיקם את עיר דוד על הגבעה המערבית כבר בספרו "קדמוניות היהודים" (סמית 1907 : 135 - 136). תובנה מעודכנת זו באשר למיקומה של עיר דוד המקראית, החלה לקנות לה שביטה בקרב החוקרים, וכפי שננסה להוכיח להלן, היתה צפויה להמשיך ולחלחל אל הנוסעים והתיירים שביקרו בירושלים בראשית המאה העשרים.

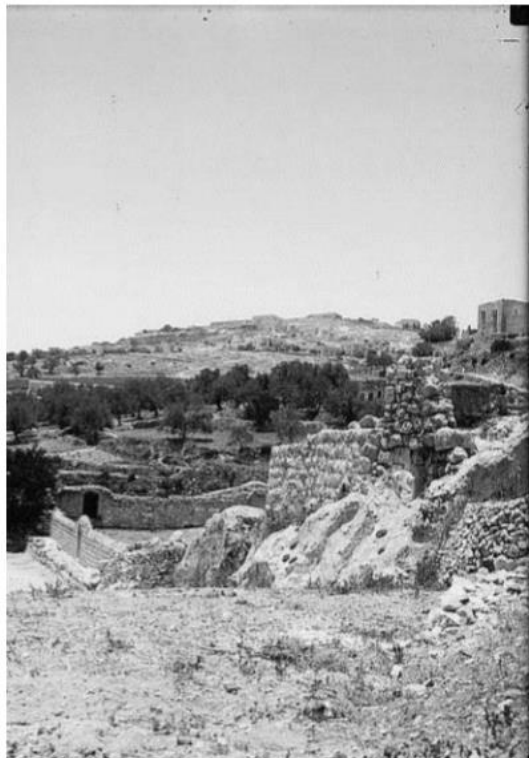
¹⁰ ג'ורג' אדם סמית 1856-1942 מלומד וחוקר סקוטי, פרופסור לתיאולוגיה באוניברסיטת אברדיין (Aberdeen University) בשנת 1916 הוסמך כחבר האקדמיה הבריטית למדעים, ובאותה שנה זכה בתואר אבירות פרסם ספרים רבים בנושאי מקרא ודת, ועוד שני ספרים מחקרניים חשובים בתחום הגיאוגרפיה. בשנת 1907 פרסם את ספרו אודות הגיאוגרפיה של ירושלים המקראית של ארץ הקודש.

איור 4. חפירות "המגדל היבסי" בעיר דוד, שנת 1898, מאוסף משפחת ספפורד, ארכיון ה'אמריקן קולוני', סה"ה.

איור 5. תמונות משנת 1900, בהן נראות החפירות הארכיאולוגיות של משלחת בליס ודיקי

במדרון המזרחי של עיר דוד ובאזור השילוח. סה"ה

עיר דוד נחל הקדרון ואזור השילוח בתיאורי נוסעים ותיירים לאחר שנת 1898

לאחר צאת ספרו של בליס לאור החלו לנשב רוחות השינוי בהבנת המרחב, אך השפעתן טרם הגיעה לכל הנוסעים שביקרו בירושלים. לצד מדריכי הטיולים המעודכנים, המשיכה להתקיים ספרות נוסעים, המעידה על המשך הקיבעון התודעתי באשר למרחב הגיאוגרפי - מקראי של ירושלים. (

ב-1899 פורסם פורסם ספרו של הנוסע פ. ה. דוורל Deverell שלמרות היכרותו הטובה עם המרחב, לא היה מודע כלל לחידושי המחקר והחפירות (דוורל 1899: 78 - 69). כמותו העיד הנוסע האמריקאי המלומד ג'ון פולטון (Fulton) שספרו "ארץ ישראל - ארץ הקודש אז והיום" נתפרסם בשנת 1891, כי "עיר דוד המקראית כללה בשטחה את הר ציון" (פולטון 1891: 221) תיאורזה, הולם גם את חיבורו של אברהם שמואל הירשברג¹¹. ראשית השינוי בתיאורי הנוסעים, שהחלו לזהות את עיר דוד במיקומה המעודכן לצד הקדרון, נמצא בספריהם של אלכסנדר בודי (Boddy) "ימים בגליל ומחזות ביהודה" ושל מרגרט תומס (Thomas) "שנתיים בארץ ישראל וסוריה". תיאוריהם מעידים על זליגת הידע המחקרי המעודכן (Thomas) נוסע בשם ג'ון וילהלם ראונטרי 1906 אל נוסעים בני (Rowntree) בתצפית מהר הזיתים אל העיר ירושלים, ציין בפירושו את היכרותו עם החפירות והממצאים, וכן ציין כי להבנתו הר ציון בו שוכן 'קבר דוד', מקורו בטעות (Rowntree 1906: 14-16). בשנת 1907 פורסם ספרו המכונן של החוקר הסקוטי ג'ורג' אדם סמית, 'אשר הוזכר לעיל ממועד פרסומו של חיבור רב ערך זה, החל מידע חדש ומעודכן זה אודות ירושלים לקנות לעצמו אחיזה בקרב חוקרים, נוסעים ותיירים כאחד. עם התגברות זרם התיירים בשלהי התקופה העות'מאנית¹² גבר הצורך בעדכון מדריכי הטיולים הפופולאריים.

הידע המעודכן, שהיה תוצר מלאכתם של חוקרים מעטים, הפך תוך זמן קצר לנחלת הכלל, וזאת באמצעות מהדורות מעודכנות ואף ספרי ההדרכה חדשים למבקרים בארץ ישראל ובירושלים. מהדורת 1907 של מדריך 'תומס קוק' (קוק 1907) הציגה גרסה מעודכנת. ביותר של ירושלים לזמנה. הספר נכתב על ידי שני מומחים לנושא, ארנסט ויליאם גרני מסטרמן (Masterman)¹³ איש הקרן לחקירת ארץ ישראל

¹¹ הירשברג סייר בארץ ישראל במשך שנה וחצי, במהלך עשה שישה חודשים בירושלים. רשמי מסעו. לאחר שנים אחדות, נתפרסמו בספר "משפט היישוב החדש בארץ ישראל" שיצא לאור בוילנה בשנת 1901 לאחר שנים אחדות, במהלך פרסם את רשמיו ממסעותיו בעיתונות היהודית של התקופה, יצא לאור בשנת 1910 המזרח, בו קיבץ את כל רשמיו מסעותיו בארץ ישראל.

¹² להרחבה בנושא זה ראו כהן - הטב: 197-198.

¹³ ד"ר ארנסט ויליאם גרני מסטרמן (1867-1943) איש אשכולות, רופא בריטי ואנגליקני נלהב, שהגיע לארץ ישראל בשנת 1892, והוצב בבית החולים של המיסיון האנגלי. במשך קרוב ל-45 שנותיו בירושלים וארץ ישראל פעל רבות בתחומי מחקר שונים ומגוונים עבור הקרן הבריטית לחקר ארץ ישראל, פרסם עשרות מאמרים וספרים בנושאי רפואה כמו גם בתחומי ידיעת הארץ ורכש לעצמו שם של מומחה לארץ הקודש. להרחבה אודות דמותו של מסטרמן ראו: פרי זלב 2007.

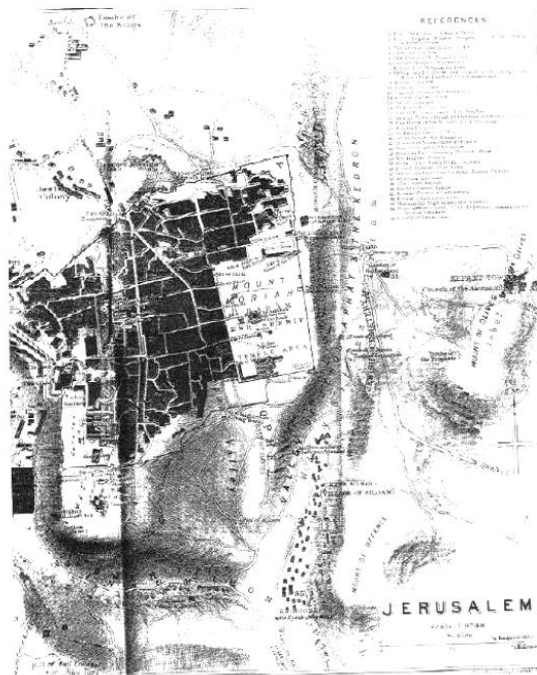
ולצידו הכומר ג'יימס אדוארד הנאואר (Hanauer)¹⁴ מירושלים. מדריך זה כבר התייחס לעיר דוד המקראית במיקומה המעודכן ולא בהר ציון. מדריך מקמילן (Macmillan). שיצא לאור בשנת-1908 החרה החזיק אחריו. בשנת 1910 פרסם הכומר הנאואר את ספרו - Walks About Jerusalem בו קבע בבירור כי עיר דוד שוכנת על הגבעה המזרחית בירושלים זאת על סמך סדרה של טיעונים מתחום הגיאוגרפיה והארכיאולוגיה (הנאואר 1910). עדות עשירה ומפורטת אודות חלחולו של הידע מן החופרים אל הציבור, ניתן לראות בספרה של ברטה ספפורד פסטר - "ירושלים שלנו". שם היא מעידה על הכרותה המעמיקה עם פרטי החפירה של מונטגיו פארקר (Parker) בשנים 1909-1911 למן העת ההיא ואילך, החלו להתעדכן ספרי ויומני הנוסעים, שביקרו במרחב עיר דוד המקראית והאתרים לאורך נחל הקדרון והציגו ידע חדש שמקורו בחפירות הארכיאולוגיות. בשנת 1911 יצאה מהדורה מעודכנת של מדריך "תומס קוק" ובשנת 1912 יצאה לאור גרסה מעודכנת של מדריך 'בדקר', שניהם לאחר עדכון אודות המציאות החדשה. בשנת 1911 יצאה מהדורה מעודכנת של מדריך "תומס קוק" ובשנת 1912, יצאה לאור גרסה מעודכנת של מדריך 'בדקר', שניהם לאחר עדכון אודות המציאות החדשה. בשנת 1921 יצא לאור ספר הדרכה נוסף, שהיווה ציון בספרות המטיילים בארץ ישראל: "ספר המסעות" אשר לישעיהו פרס, אשר נכתב בהזמנת חברת התיירות "אקספרס ארץ-ישראל" (פרס 1921). הספר יצא לאור בו זמנית בווינה, ברלין וירושלים, דבר שהעיד על ביקוש ער לספרות הדרכה עבור מטיילים יהודיים בארץ ישראל. בשנת 1924 יצא לאור מדריך "ריינולדס בול" (Ball), לירושלים וסביבותיה (בול 1924). המדריך המקיף סקר את תולדות החפירות בירושלים עד תקופתו, וציין בהשלמה כי למרות ידיעות הארכיאולוגים באשר למיקומה של עיר דוד המקראית, הרי שמסורת בת מאות שנים עשתה את שלה, והשם הפופולארי 'ציון', יישאר כנראה נחלת ההר המערבי שלצד חומת העיר העתיקה, ולא ישוייך לאזור חפירות העופל.

בעקבות מדריכי הטיולים הגיעו התיירים עצמם. יומני המסע בני התקופה, חושפים את מסלולי הטיול כמו גם את תפיסת המטיילים באשר למה שראו עיניהם. כך ספרה של רחל פרוינד "קום התהלך בארץ- יומן מסע בארץ ישראל בשנת תרפ"ו",

¹⁴ ג'יימס אדוארד הנאואר (1850-1938) נולד ביפו כבן למיסיונר הבריטי כריסטיאן הנאואר (Christian Wilhelm Hanauer, 1810-1873) וחי בירושלים. בנעוריו חבר לחוקר קפטן צ'רלס וורן כעוזר ולימים החל את עבודתו עבור הקרן לחקירת ארץ ישראל. במסגרת הרבעון של הקרן פרסם מספר מאמרים. לימים הוסמך הנאואר ככומר אנגליקני בכנסיית סנט. ג'ורג' בירושלים ובהיותו איש מחקר ומומחה לעיר, הוציא בשנת 1910 ספר הדרכה בשם Walks About Jerusalem, שראה אור במהדורות אחדות. האחרונה בהן יצאה בשם Walks in and Around Jerusalem בשנת 1926.

1926 ספריהם של הארי אמרסון ופוסדיק (Emerson Fosdick) = 1927
 – (Thompson) , אדוארד תומפסון , A Pilgrimage to Palestine
 Crusader's Coas 1929 ושלומית פלאום- " בת ישראל נודדת- זכרונות ומסעות
 ופגישות 1936"

איור 6. מפת ירושלים של מדריך מקמילן, בה ניתן לראות כי גבעת העופל היא עיר דוד

איור 7. מפת ישעיהו פרס, 1921, מראה את עיר דוד המקראית בגבעת העופל

איור 8. מפת עיר דוד של בנבנישתי וכהן, תרצ"ח

החיפוש אחר מיתוסים ותרבויות קדומות

הערים פטרה שבממלכת ירדן בימינו, וטרויה שבתורכיה בת ימינו, עברו שתיהן תהליך גילוי שבו ניתן למצוא קווי דמיון לתהליך גילוייה של עיר דוד המקראית. בפטרה מדובר באתר ארכיאולוגי

גדול ומרשים בלב המדבר שבחבל ארץ אדום העתיקה. האתר המסתורי והנידח, שבו שכנה עיר הבירה של הממלכה הנבטית, הצית את דמיונם של נוסעים וחוקרים במאה התשע עשרה וסקרן אותם עד כדי סיכון חייהם בגילוי אוצרותיו ועברו. בצינאקאלה (Chanakale) במערב תורכיה של ימינו, שוכנת העיר הקדומה טרויה שאחת השכבות שנחפרו בה קושרה לסיפור היסטורי ידוע ומפורסם מתוך ה"איליאדה" אשר להומרוס היווני. האיליאדה נחשבת קלאסיקה ספרותית חוצת גבולות ותקופות, והיא כה מפורסמת, עד כי גם בחלוף אלפי שנים, היא עדיין חיה וקיימת בתודעת בני העולם המערבי. הן בפטרה והן בטרויה, נמצא קשר בין פיתוח תירותי וחפירות ארכיאולוגיות לבין ביקורי תיירים, כפי שהתרחש בעיר דוד המקראית. בחינת האתרים הללו מצביעה על הדמיון לעיר דוד, ומלמדת כיצד חפירות ארכיאולוגיות החלו בהשפעת מיתוס ידוע, והביאו בתורן, לפיתוחו של אתר תירותי ולהתעניינות של מבקרים באתרים אלה.

סיפורים ומיתוסים מפורסמים היו מאז ומעולם גורמי משיכה תירותיים, העומדים בבסיס תירות המורשת לסוגיה¹⁵. הצורך לאשש מיתוסים קדומים, ולחשוף את מקומות התרחשותם של אירועים מקראיים, עמד בבסיס הארכיאולוגיה של ארץ ישראל מאמצע המאה ה-19, כפי שהראינו בסקירתנו אודות תולדות המחקר בעיר דוד. בשנת 2005 בחנו סטודנטים ללימודי תירות את השפעתם של סיפורים ידועים, על רצונם לבקר במקומות בהם התרחשו אותם סיפורים. הממצא המובהק של מחקר זה, הראה כי בקרב תיירים יש נכונות גבוהה לבקר באתרים בהם התרחשו סיפורים ידועים, המהווים חלק ממורשתם ותרבותם.

בשנת 1883 יצא לאור ספר בשם - Buried cities - or explorations in bible lands recovered (דה האס 1883). ספר זה היה פרי עטו של פקיד מדינה אמריקאי בכיר בשם פרנק דה האס (De Hass).¹⁶ שמו הציורי של הספר מעיד על מניעיו של מחברו, וכך הוא כותב בהקדמה לספרו: "מטרתו של הסופר, בקבלו את מינויה של ממשלת ארצות הברית לתפקיד זה בארץ ישראל, לא היתה שררת השלטון ומנעמי המשרד, כי אם התשוקה לבקר בארץ התנ"ך, על מנת לבחון מקרוב את דרכיה

¹⁵ להרחבה בתחום זה ראו: אלזואה ומוריסון 1998.

¹⁶ מתוך אתר הקונסוליה האמריקאית בירושלים - <http://jerusalem.usconsulate.gov/former.html>

מנהגיה, מסורותיה ואתריה ולראות האם הם עולים בקנה אחד עם הטקסטים המקודשים". המחבר מוסיף וכותב כי: "חפירות חדשות שנערכו לאחרונה במזרח, חשפו אתרים חשובים, שהיו מוכרים בהיסטוריה המקודשת של העולם כולו ונחשבו כאבודים" (דה האס 1883 : 9) . דה-האס ציין כי למרות שלא הוא זה שחפר וחקר באופן אישי באתרים המוצגים בספרו, הרי שתפקידו זימן לו את האפשרות לנסוע, לבקר ולבחון מקרוב את כל אותם אתרים קדומים, שסיפורים מפורסמים בצידם ולהתוודע למחקרים ממקור ראשוני בעיניו שלו. המוטיבציה שלו לכתיבת הספר, היתה לדבריו הרצון לחשוף את קוראיו לעובדות ולממצאים הרבים, שנחשפו על ידי החוקרים ובכך לתרום להבנה מעמיקה יותר של המקרא וכתבי הקודש. " המחבר אסף את התגליות והחידושים הללו שאינם ידועים ואינם נגישים לציבור הרחב לכך זה ... זאת לבקשת מספר חברים וכן על מנת לתת מענה לצורך זה של הציבור, מתוך תקווה שספרי יתרום להבהרתם של ספרי הקודש וכן יסייע למטיילים הרבים הנופלים בפח בשל חוסר ידע וחוסר בעובדות במהלך סיוריהם. ספרי זה מיועד לתת גם מענה לתלמידי המקרא בכל התגליות החדשות הנוגעות לעניין לימודיהם" (דה האס 1883 : שם) . דה-האס סייר באתרים ידועים בהם נערכו חפירות ארכיאולוגיות, ובכל מקום שבו סייר נפגש עם החופרים עצמם. כך לדבריו ביקר בטרוריה עם היינריך שלימאן, במצרים עם מריאטה ביי (Mariette Bey), בחפירות באסיה הקטנה עם ד"ר ווד (Wood), בחפירות במואב ובעבר הירדן עם המשלחת של ד"ר סטרונג (Strong). בנוסף לאלה, ציין דה האס את היכרותו מקרוב עם חופרי ירושלים – וורן, וילסון, קונדר ואחרים (דה האס 1883 : 10). מוטיבציה זו שהציג דה-האס מוכרת היטב במחקר, והיא הולמת את הצורך האנושי לאשש את אמונותינו, ולמצוא הסברים וחיזוקים מדעיים לתפיסת העולם של בני תקופת ההשכלה באופן כללי. חפירות ארכיאולוגיות הינן כלי מחקרי לחשיפת העבר, תוך מענה לשאלות העוסקות בתרבות החומרית של חברות אנושיות קדומות (פייגה ושילוני 2008). בספרו "הישראלים" כתב ההיסטוריון עמוס אילון " הארכיאולוגים הישראלים מחפשים לא חרסים במעמקי האדמה, הם מחפשים גם זהות ושורשים" (אילון 1981 : 283).¹⁷ ייתכן שהארכיאולוגיה הישראלית הינה מקרה קיצוני יותר, בו היא נותנת מענה לצורך לאומי, אך מובן כי מטיבו משמש

¹⁷ תפיסה זו שמציג אילון אמנם מיושנת, ומתאימה לתאר את ראשיתה של הארכיאולוגיה במדינת ישראל בשנות החמישים עד שנות השבעים של המאה ה-20, אך למרות זאת, אמירה זו רלבנטית עבור ציבור רחב, המצפה מעולם הארכיאולוגיה לחזק את זהותו הלאומית ציונית ואף להוכיח באופן מדעי את ההיסטוריה המקראית וזו של ימי הבית השני בארץ ישראל.

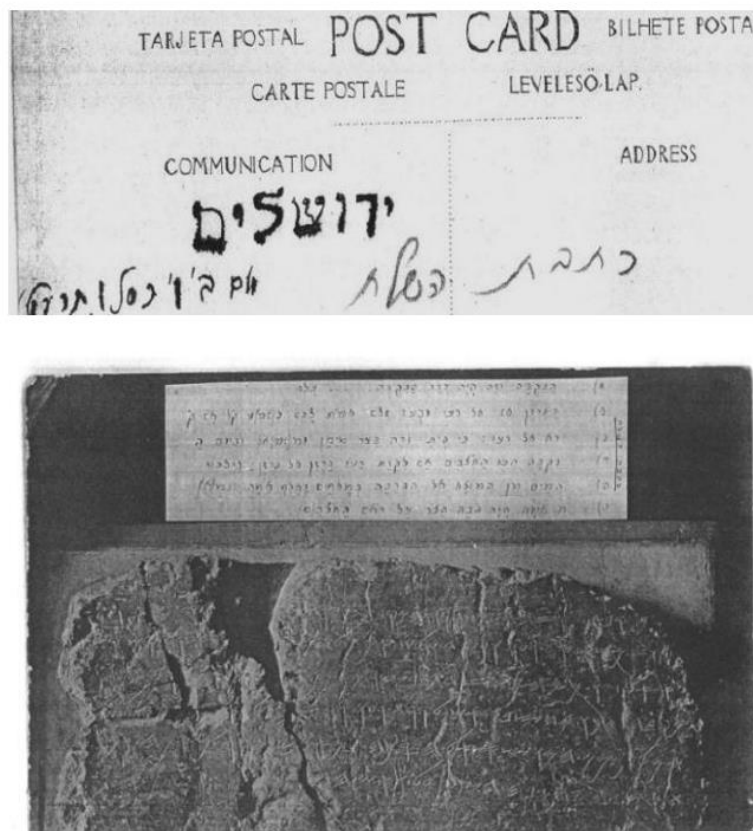
תחום דעת זה לחשיפת העבר ולאישושם או הפרכתם של סיפורים ומיתוסים עתיקים. שימוש לאומי ודתי בארכיאולוגיה אינו המצאה ישראלית או ציונית. תנועות לאומיות רבות נעזרו בה על מנת להוכיח את היותן המשך לעבר מפואר (פייגה ושילוני 2008 : 3). חפירות נערכו בארץ ישראל ובירושלים על ידי משלחות מבריטניה, אמריקה, צרפת, גרמניה ומדינות נוספות, כאשר בראש מעייניהן עמדה המוטיבציה לאשש ולהוכיח את נכונות כתבי הקודש באתרי החפירות המקראיים¹⁸. חפירות שנערכו ברחבי יוון ואיטליה שימשו את התנועות הלאומיות היווניות והאיטלקית לטעון לעמדת בכורה בתרבות האירופית, בשל "זכות אבות", העומדות להם כצאצאים ישירים של תרבויות קדומות אלה¹⁹. נובע מכך כי הארכיאולוגיה הינה דרך מדעית, שבאמצעותה יכולים בני אדם משכילים בעידן המודרני לחזק את אמונתם ולאשש באמצעים מדעיים את המיתוסים המכוננים, עליהם מושתתת תרבותם. בה במידה יכול תחום דעת זה גם לפעול לקעקועם של מיתוסים אלה, ולשלילת אמיתותם של סיפורים קדומים אלה או אחרים. לאור זאת, מובן מקומה של הארכיאולוגיה בחשיפתם של אתרים שבהם יש לציבור עניין לבקר, ומכאן הקשר המתבקש שבין ארכיאולוגיה ופיתוחם של אתרי תיירות, כפי שהצענו בפרק הקודם, בו הבאנו את טרזיה ואת פטרה כדוגמאות לפיתוח תיירותי.

עיר דוד המקראית נחשפה כאמור בעקבות החפירות הארכיאולוגיות ופרסומן לציבור הרחב בספרות הטיולים הפופולארית, אולם תהליך הפיכתה לאתר מורשת ולמוקד תיירות נשען גם על סוגה כתובה נוספת. במחקרנו מצאנו כי כתבות אודות חפירות עיר דוד המקראית החלו להתפרסם בעיתונות היומית בארץ ישראל מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה. משנת 1920 ועד שנת 1947 מצאנו לא פחות משלושים פרסומים אודות סיורים, טיולים ומידע פופולרי לציבור בנוגע לחפירות עיר דוד בעיתונים היומיים "דבר", "דואר היום" ו Palestine post. לצד סיורים אלה שהוצעו בארץ ישראל לקוראי העיתונים האמורים, המשיכו להתעדכן ולצאת לאור ספרי הדרכת התיירות ששימשו תיירים מחו"ל, והציעו את הסיור באתרי נחל קדרון, אך כעת כבר היה ברור מן התיאורים כי מדובר בסיור בעיר דוד המקראית.

¹⁸ להרחבה על הזיקה הנוצרית לארץ ישראל ומעמדה של הארכיאולוגיה ראו: סילברמן 1982.

¹⁹ להרחבה בסוגיית הארכיאולוגיה בשימוש יוון המודרנית ראו: הרצפלד 1982.

איור 9. גלויה שנשלחה מרחל ינאית בן צבי ליצחק בן צבי בשנת 1919, תמונת הנושא - כתובת השילוח מעיר דוד

סיכום

מאמר זה עסק בהיווצרותו של אתר תיירות מורשת, שנולד במיקום חדש בעקבות חפירות ארכיאולוגיות. חפירות ששינו את תפיסת העולם התיירותית והגיאוגרפית באשר למיקומה של עיר דוד המקראית, אשר עד לעת ההיא, נהגו תיירים ונוסעים להניח כי היא מצויה בראש הר ציון בירושלים. במחצית השנייה של המאה ה-19 החלו להופיע ברחבי העולם ספרי הדרכה פופולאריים למטיילים בארץ ישראל. מדריכים אלה נכתבו במקרים רבים על ידי חוקרים ונוסעים שהתמחו בהכרת היעדים מקרוב ולעיתים אף חיו בהם תקופות משמעותיות. ספרים אלה לא היו המרכיב היחיד בפיתוח התיירות, אלא היוו נדבך בתוך תופעה רחבה יותר. מאמצע המאה ה-19 ואילך, הלך וגבר זרם התיירים לארץ הקדושה, תוך שיפור מתמיד במגוון שירותי התיירות שהוצעו למבקרים. אלה הביאו עימם סוגה ספרותית נוספת, ששימשה במה לפרסום המחקרים ולהנחלתם לכלל הציבור. נוסעים רבים הותירו אחריהם יומני מסע ותיאור של קורותיהם במהלך מסעותיהם. את עידן המחקר המודרני במרחב עיר דוד פתח החוקר האמריקאי אדוארד רובינסון (1838). חפירות החלו בשנת 1867, אך רק לאחר 39 שנות חפירה ומחקר, הבינו כי הם חופרים את

עיר דוד המקראית. בסיכום ספרו " חפירות בירושלים 1894-1897 " שיצא בלונדון בשנת 1898 , טען לראשונה בליס כי עיר דוד המקראית שכנה בגבעה המזרחית של ירושלים מזרחית להר הבית, ולא בהר ציון, כפי שהניחו עמיתיו החוקרים, כמו גם נוסעים ותיירים מימים ימימה. המידע החדש שנתגלה בחפירות לא נותר נחלתם של החוקרים בלבד. תהליך השינוי בתפיסה זו התרחש תוך חשיפתם של ממצאים ארכיאולוגיים ופרסומם לקהל הרחב בדמותם של מאמרים ודו"חות מחקריים, אשר המשכם הישיר היה פרסום המידע במדריכי הטיולים. כך מצאנו בתיאורים הרבים עדויות של נוסעים חקרנים וסקרנים שהיו מודעים לחידושי המחקר מיד עם פרסומם, בעוד אחרים התעלמו מהחפירות והממצאים עוד עשרות שנים לאחר פרסומם. קביעתו של ג'רג' אדם סמית (1907) שינתה את מיקומה התיירותי של עיר דוד. מימיו ואילך נהגו כמותו גם מדריכי הטיולים כגון : "מקמילן", "בדקר" ו"קוק". כפי שראינו, תהליך הפיכת עיר דוד לאתר מורשת ולמוקד תיירות נשען גם על סוגה כתובה נוספת. מצאנו כי כתבות אודות חפירות עיר דוד המקראית החלו להתפרסם בעיתונות היומית בארץ ישראל מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה והיו ערוץ נוסף של הנחלת הידע המדעי. התפתחות המרחב התיירותי החדש בגבעת עיר דוד, היתה תלויה איפוא בעריכתן של החפירות הארכיאולוגיות, ששינו את תפיסת העולם הגיאוגרפית של החוקרים. רק עם כניסתו לשימוש של מדע הארכיאולוגיה כמתודה מחקרית לקראת סופה של המאה ה-19, ניתן היה לבחון את מהימנותה של מורשת הביקור התיירותית בעיר דוד של ימי המקרא. המחקר הארכיאולוגי חשף כי עיר דוד המקראית שכנה במיקום שונה בתכלית מזה שהיה מקובל על דורות של עולי רגל, נוסעים ותיירים. עוד קבע המחקר, כי מיקום קברו של המלך דוד בהר ציון הינה טעות הנשענת על מסורות, שאינן נתמכות בעובדות היסטוריות ובהתאם לכך זיהוי הר ציון כולו כעיר דוד המקראית אינו מדויק. עקב כך נדדה עיר דוד כאתר תיירות, למיקום גיאוגרפי מעודכן. הר ציון, שבו נקשרות מסורות חשובות אחרות, ממשיך להוות מוקד משיכה תיירותי ודתי בירושלים גם כיום, וזאת למרות השינוי בתפיסת מיקומה של עיר דוד המקראית.

מקורות

לרשימה מלאה של המקורות הנוגעים לנושא ראו: שילה, שחר, עיר דוד - מאת החופרים לעת התיירים.
 החפירות הארכיאולוגיות והתפתחות התיירות בעיר דוד במהלך השנים 1948-1967.
 עבודת מאסר – החוג ללימודי א"י אוניברסיטת חיפה 2011.

גייקי 1887

C. Geikie, *The Holy Land and The Bible*, London.

גינר 1873

T. Jenner, *That Goodly Mountain & Lebanon*, London.

דה האז 1883

S. F. De Hass, *Buried Cities Recovered - or Explorations in Bible Lands*, Philadelphia (Fifth Edition by Arno Press New York, 1977).

דוורל 1899

F. H. Deverell, *My Tour in Palestine and Syria*, London.

האנאור 1910

אילון 1981

ע' אילון, הישראלים, בני ברק.

אמ"י 1919

ארכיון מדינת ישראל (א.מ.י.), חטיבה פ-1, תיק 2287, פריט 671190, גלויות התכתבות בין רחל ויצחק בן צבי.

בדקר 1875

K. Baedeker, *Jerusalem and its Surroundings*, Leipzig.

בליס 1898

F. J. Bliss, *Excavations at Jerusalem, 1894-1897: The Committee of the Palestine Exploration Fund*, London.

בן אריה 1977

י' בן אריה, עיר בראי תקופה – ירושלים במאה התשע עשרה, ירושלים.

גורן 1999

גורן, חיים, 'לכו חיקרו את הארץ' המחקר הגרמני של ארץ ישראל במאה התשע עשרה, ירושלים.

J. E. Hanauer, *Walks about Jerusalem*, London.

וילסון 1876

C. W. Wilson, *Ordnance Survey of Jerusalem*, Southampton

בתוך: אוסף המפות של האוניברסיטה העברית על שם ערן לאור באתר:

<http://maps-of-jerusalem.huji.ac.il/html/jer202.htm#fullrec>

כהן הטב 2006

ק' כהן-הטב, לתור את הארץ - התיירות בארץ ישראל בתקופת המנדט 1917-1948, ירושלים.

כהן הטב 2010

ק' כהן-הטב, עלייה לרגל ותיירות: ארגון ותשתיות, יי ברטל וח' גורן (עורכים), ספר ירושלים, שלהי התקופה העות'מאנית (1800-1917), ירושלים.

לימור 1998

א' לימור, מסעות ארץ הקודש - עולי רגל נוצרים בשלהי העת העתיקה, תיאורי מסע לטיניים, ירושלים.

סה"ה (ספריית הקונגרס האמריקאי)

אתר ספריית הקונגרס האמריקאי ובו מאגר הצילומים הרשמי של ה'אמריקן קולוני' בירושלים -

<http://memory.loc.gov/ammem/collections/americancolony/timeline01.html>

סטבינג 1847

H. Stebbing, *The Christian in Palestine or Scenes of Sacred History*, London.

סמית 1907

G. A. Smith, *The Topography Economics and Historical Geography of Jerusalem*, Glasgow.

פולטון 1891

J. Fulton, *The Beautiful Land Palestine - Historical, Geographical and Pictorial: Described and Illustrated as it was, and as it is now*, New York.

פייגה ושילוני 2008

מ' פייגה וצ' שילוני, קרדום לחפור בו - ארכיאולוגיה ולאומיות בארץ ישראל, שדה בוקר.

פפייפר 1852

I. Pfeiffer, *Visit to the Holy Land, Egypt, and Italy*, London.

פרי ולב 2007

Y. Perry and E. Lev *Modern Medicine in The Holy Land - Pioneering British Medical Services in Late Ottoman Palestine*, London - New York, 2007.

פרי 2010

י' פרי, הנצרות המערבית: פרוטסטנטים, ח' גורן וי' ברטל (עורכים), ספר ירושלים, שלהי התקופה העות'מאנית (1800-1917), ירושלים.

פרס 1921

י' פרס, ארץ ישראל וסוריה הדרומית - ספר המסעות, ירושלים.

קוק 1876

T. Cook, *Cook's Tourists' Handbook for Palestine and Syria*, London.

ראונטרי 1906

W. J. Rowntree, *Palestine Notes and Other Papers*, London.

רבא 1986

י' רבא, ארץ ישראל בתיאורי נוסעים רוסיים [המאות י"ב - י"ז], ירושלים.

רובינסון 1841

E. Robinson, *Biblical Researches in Palestine*, London.

רוהריכט 1963

R. Röhricht, *Bibliotheca Geographica Palaestinae: Chronologisches Verzeichnis der von 333 bis 1878 Verfassten Literatur über das Heilige Land mit dem Versuche einer Kartographie*, Jerusalem 1963.

רייך 2010

פ' ג' בליס וא' ק' דיקי, חפירות בירושלים 1894 - 1897, תרגם: רוני רייך, ירושלים.

רייך ושוקרון 2008

ר' רייך וא' שוקרון, תולדות החפירות הארכיאולוגיות ב'עיר דוד' 1867-2007, מחקרי עיר דוד וירושלים הקדומה, 3, א' מירון (עורך), ירושלים.

רייך ושוקרון 2011

ר' רייך וא' שוקרון, מבט חדש על תאריך חציבתה של נקבת השילוח, מחקרי עיר דוד וירושלים הקדומה, 6, א' מירון (עורך), ירושלים.

ריינולדס בול 1924

E. R. Ball, *Jerusalem - a Practical Guide to Jerusalem and its Environs*, London.

שור 1988

נ' שור, ספר הנוסעים לארץ ישראל במאה הי"ט, ירושלים 1988.

שילה 2009

ש' שילה, בין תיירות לסביבה - ניתוח אתר התיירות גן לאומי עיר דוד, עבודה סמינריונית שהוגשה לד"ר נגה קולינס בחוג ללמודי ארץ ישראל באוניברסיטת חיפה, אוגוסט 2009.

אירוח בבתים PLP - מאת יעל קורלנדר, ואדית לוי-נוימנד מו"ד

מצ"ב הסבר כללי על מיזם תיירותי חדש ועשיר של PLP - אנשים מכל מגוון האוכלוסייה בארץ אשר מקבלים בודדים או קבוצות בבית שלהם. גבי יעל קורלנדר היא ראש הפרוייקט והפרוייקט מתפתח מאד מהר. שווה מאד להביא קבוצות בבתים השונים לחוויות אחרות ולמגע ישיר עם תושבי הארץ. מומלץ מאד לכל סוגי התיירות : גם פנים וגם נכנסת. אני בעצמי לקחתי כבר כמה קבוצות בבתים שונים וכל הביקורים היו מוצלחים.

נסו גם אתם !!!

אדית לוי-נוימנד

מורת דרך

למגזין מו"ד :

אחרי החגים שמח לכולם !!

רציתי לספר לכם על הקהילה החדשה שהקמתי של אנשים המארחים בבתיהם ולהציע לכם לעקוב אחרינו ולהזמין אירוח דרכנו.

”אנשים אוהבים אנשים” היא הקהילה הארצית של אירוח ביתי בתחומי האירוח השונים PLP – People Love People Home Hosting

האירוח הביתי מפגיש אנשים המארחים ברמת אירוח מוקפדת, בעלי תחומי עניין שונים – פולקלור, אוכל, אמנות ועוד, עם אנשים שמחפשים להתארח בסגנון שונה ורצון להיפגש ולהכיר את המארחים ואת חייהם בבתים שלהם.

האירוח הביתי הוא בתשלום, בהתאם לסוג החוויה ולתעריף המארחים.

החזון של PLP לסייע ביצירת החיבורים בין המארחים לאורחים בתשתית שיווקית, בעלויות חברתיות.

פרטים ויצירת קשר ישיר עם המארחים באתר [/https://peoplelovepeople.co.il](https://peoplelovepeople.co.il)

בקהילה שלנו חברים מארחים ומארחות מכל החברה הישראלית בפריסה ארצית. הקהילה גדלה מיום ליום לכן כדאי להתעדכן לגבי המארחים החדשים שלנו.

מידי חודש נספר לכם קצת על המארחים שלנו, כך שתוכלו להכיר אותם ולשלב ביקור אצלם בסיורים שלכם.

אם במקרה פיספסתם את הכתבה ששודרה עלינו בחדשות ערוץ 2 אתם מוזמנים
לצפות בה כאן: https://www.mako.co.il/news-israel/local-q3_2018/Article-385069cde271661004.htm

מוזמנים לעקוב אחרי דף הפייסבוק שלנו
<https://www.facebook.com/plphomehosting>

שלכם

יעל קורלנדר

0542550505

"הולכים" לטייל על גלגלים- מאת יוכי משל מו"ד

חנייה באורות מגידו

מי לא נפגש עם אדם שמתנייע עם כסא נכים, בקניון, בקולנוע או סתם בחניה השמורה לנכים? התשובה ברורה לגמרי, כולנו. מן הסתם במקרים אלה אנו מפנים מקום ועוברים לצד השני של הרחוב.... אולם, בין סתם לראות את ההתמודדות של האיש בכסא הגלגלים ביום יום, להוביל ולהדריך אותו ביום טיול כייפי, המרחק הינו די גדול. עוד יותר נכון הדבר, עבור קבוצה שלמה והמלווים שלהם.

אכן, טיול שכזה עם נכים המתניידים עם כסאות גלגלים, הינה אופרציה הדורשת הרבה מחשבה מקדימה, שתוף פעולה בשטח עם גורמים רלוונטיים ועוד... לכל אלה יש גם השתתפות של הרבה מאוד פרפרים בבטן של האחראי לביצוע הטיול. אחרי של שנתיים של טיולים שכאלה, אני יכול לומר שאפשר וגם צריך פעם לנסות. כאמור, הדבר דורש מחשבה מקדימה התייעצות עם בעלי ניסיון בדיקת צירי הטיול עוד טרם ביצוע, חישוב לו"ז שונה ממה שהורגלנו בנסיבות רגילות ועוד... יש וטיול מתבצע עם אוטובוס מותאם עם מעלון, זה נושא שיש לתת עליו את הדעת. למעשה, רוב מהטיולים מתבצעים עם הרכבים הפרטיים המצוידים במעלון וכסאות ממונעים משוכללים ומתוחכמים,

שימוש במכשירי קשר , סימון דיגלול וכיוב'... (הדבר דומה להובלת קבוצת רכבי שטח...)

המוטו שלנו בבחירת הטיול הינו , הולכת האנשים אל אותם האתרים אשר כל מטייל רגיל הולך ורוצה לבקר . יש בידנו דרכים ושיטות , היכולות להנגיש מקומות ואטרקציות אם מצרפים את הידע , הניסיון , העזרה המתאימה והתעוזה . אני יודע שישנם עוד חברים , מורי דרך בעלי ניסיון המתמודדים עם הבעיות הללו ומצליחים להגיע לתוצאות נפלאות. בשנים האחרונות הצטרפו למעגל המטיילים מתבגרים המגיל השלישי, כבדי תנועה, שמספרם הולך ועולה , היוצאים לטיולים בארץ ובחו"ל . להם צריך להקדיש מחשבה ותכנון מתאים , עוד בטרם ששלפתם את המדונה ואת מפת הטיולים .... ראוי לציין שהמודעות להנגשת אתרי עניין , גנים לאומיים , מבני ציבור , מוזאונים, אתרי מורשת וכיוב'.. מעוגנת בחוק .

נקווה , ששילוב בין הידע והניסיון המצטבר והנגשת אתרי הטיולים יאפשר תנועה חופשית של נכים אל מקומות אליהם מקומות שטרם יכולנו להגיע ...

אשמח להיות לעזר למתעניינים בייעוץ והדרכה בתחום זה.

יוכ"י משל מו"ד 0525602310 lochi2004@gmail.com

אבירי עכו

היכל השמות ירושלים

גם ללא מילים